

Satakunnan ammattikorkeakoulu
Satakunta University of Applied Sciences

LOTTA-MARIA UUSITALO

Kiusaamiseen ja toisiin kohdistu- vaan haastavaan käyttäytymiseen puuttuminen -opas varhaiskasva- tukseen

SOSIAALIALAN TUTKINTO-OHJELMA
2024

TIIVISTELMÄ

Uusitalo, Lotta-Maria: Kiusaamiseen ja toisiin kohdistuvaan haastavaan käyttäytymiseen puuttuminen -opas varhaiskasvatukseen

Opinnäytetyö, AMK

Sosiaalialan tutkinto-ohjelma

Syyskuu 2024

Sivumäärä: 54

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena oli luoda opas varhaiskasvattajille, joka käsittelee kiusaamiseen ja haastavaan käyttäytymiseen puuttumista. Opinnäytetyö toteutettiin toimeksiantajana toimineelle Porin kristilliselle päiväkoti Ankurille. Opinnäytetyö toteutettiin toiminnallisena opinnäytetyönä, jossa hyödynnettiin olemassa olevaa kirjallisuutta ja tutkimusta varhaiskasvatuksessa tapahtuvasta kiusaamisesta.

Opinnäytetyön teoriaperustassa käsiteltiin kiusaamista, kiusaamiseen puuttumista sekä lapsen haastavaa käyttäytymistä varhaiskasvatuksessa. Opinnäytetyössä esiteltiin myös konkreettisia keinoja kiusaamiseen puuttumiseksi. Oppaaseen on tiivistetty opinnäytetyössä esitetyt aihepiirit käytännöllisiksi ohjeiksi, joita on mahdollista hyödyntää arkipäiväisissä tilanteissa.

Varhaiskasvatuksessa tapahtuvan kiusaamisen todettiin olevan haastavammin määriteltävissä ja tunnistettavissa kuin vanhempien lasten parissa tapahtuvan kiusaamisen. Varhaiskasvatuksessa tapahtuva kiusaamisen vastainen toiminta painottuu kiusaamisen ennaltaehkäisyyn. Kiusaamiseen puuttumista käsittelevä opas nähtiin näin ollen ajankohtaisena ja tarpeellisena.

Avainsanat: Varhaiskasvatus, kiusaaminen, kiusaamiseen puuttuminen

ABSTRACT

Uusitalo, Lotta-Maria: Intervention in bullying and challenging behavior – Guide for early childhood education and care

Bachelor's thesis

Social Services degree programme

September 2024

Number of pages: 54

The purpose of this thesis was to create a guide to early childhood educators to dealing with bullying and challenging behavior. The thesis was carried out to the ordering early childhood education unit Porin kristillinen päiväkoti Ankkuri. The thesis was implemented as a functional thesis that utilized the existing literature and studies of bullying in early childhood education and care.

The knowledge base of the thesis dealt with bullying, intervention in bullying and child's challenging behavior in early childhood education. The thesis presented also concrete ways to intervene in bullying. Topics presented in the thesis are condensed in the guide as practical instructions to use in everyday situations.

Bullying in early childhood education and care was found to be more challenging to define and recognize than bullying among older children. Anti-bullying activities at early childhood education and care focused on prevention. The guide to dealing with bullying was therefore seen as topical and necessary.

Keywords: Early childhood education and care, bullying, intervention in bullying

ALKUSANAT

Haluan kiittää opinnäytetyöni ohjaajaa sekä kanssa opiskelijoitani avusta ja ideoista opinnäytetyöni aiheen rajauksessa. Kiitos ohjaajalleni laadukkaasta ohjaamisesta. Haluan kiittää myös opinnäytetyöni toimeksiantajaa mutkattomasta yhteistyöstä ja rohkeasti esitetyistä toiveista opinnäytetyön sisällön osalta.

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	6
2 VARHAISKASVATUS JA KIUUSAAMINEN	7
2.1 Varhaiskasvatus	7
2.2 Kiusaaminen	8
2.3 Kiusaamiseen puuttuminen.....	11
3 LAPSI VARHAISKASVATUKSESSA.....	12
3.1 Lapsen vertaissuhteet	13
3.2 Lapsen ikätason vaikutus kiusaamiseen.....	14
3.3 Haastava käyttäytyminen ja sen kohtaaminen	17
3.3.1 Aggressiivinen käyttäytyminen.....	17
3.3.2 Uhmakas käyttäytyminen	18
3.3.3 Levoton käyttäytyminen.....	19
3.3.4 Vetäytyvä käyttäytyminen	19
3.3.5 Tunteenpurkaukset	20
4 VARHAISKASVATTAJAN ROOLI	21
4.1 Rajojen asettaminen.....	22
4.2 Yhteistyö varhaiskasvatuksessa	22
5 KIUUSAAMISTILANTEESEEN PUUTTUMINEN	24
5.1 Kiusaajan, kiusatun ja ryhmän kohtaaminen.....	24
5.2 Kiusaamisen seuraukset.....	26
5.3 Menetelmiä kiusaamiseen puuttumiseen ja käsittelemiseen.....	28
5.4 Seuraamukset	30
5.5 Vanhempien kohtaaminen kiusaamistilanteissa	31
6 OPINNÄYTETYÖN JA OPPAAN TOTEUTUS	33
6.1 Opinnäytetyön teoriatausta	33
6.2 Oppaan toteutus.....	34
6.3 Valmis tuotos	35
6.4 Eettisyys ja luotettavuus	36
7 POHDINTA.....	36
LÄHTEET	38
LIITE 1: KIUUSAAMISEEN JA TOISIIN KOHDISTUVAAN HAASTAVAAN KÄYTTÄYTYMISEEN PUUTTUMINEN -OPAS VARHAISKASVATUKSEEN	41

1 JOHDANTO

Varhaiskasvatuksessa kiusaamista tai toisiin kohdistuvaa haastavaa käyttäytymistä tapahtuu lähes päivittäin. Ehkäisemällä ja puuttumalla kiusaamiseen ja haastavaan käyttäytymiseen jo varhaiskasvatusikäisten lasten parissa, voidaan kiusaamisen jatkumista kouluun vähentää. (Mannerheimin Lastensuojeluliitto, 2023a.) Varhaiskasvatuksessa tapahtuvan kiusaamisen määrittelemisen ja sen tahallisuus ei aina ole itsestään selvää, sillä pienet lapset eivät vielä osaa arvioida tekojensa seurauksia. Tästä huolimatta kiusaamiseen puuttuminen on tärkeää. (Haapsalo, 2020, s. 11.)

Aikuisten esimerkillä on suuri merkitys kiusaamisen ja toisiin kohdistuvan haastavan käyttäytymisen vastaisessa työskentelyssä. Lapset ottavat aikuisilta mallia, miten toimia ja kohdella muita ihmisiä. (Opetushallitus, 2022a.) Aikuisten antaman esimerkin lisäksi kiusaamisen vastaiseen toimintaan on olemassa paljon erilaista materiaalia. Useammalla kunnalla on käytössä kiusaamisen ehkäisemisen ja puuttumisen suunnitelma, joissa painopiste on usein kiusaamisen ehkäisemisessä. Tuusulan kunnan suunnitelmassa kerrotaan, kuinka kiusaamisen ennaltaehkäisyä ja puuttumista ei voida erottaa toisistaan erillisiksi osa-alueiksi (Soini ym., 2019).

Opinnäytetyön toimeksiantajan, Porin kristillisen päiväkotikoti Ankkurin varhaiskasvattajat kertoivat, kuinka kiusaamisen ennaltaehkäisemiseen on olemassa paljon materiaalia. Päiväkodilla on kuitenkin hyvin vähän materiaalia kiusaamiseen ja haastavaan käyttäytymiseen puuttumisesta. Yhteisestä pohdinnasta varhaiskasvattajien kanssa syntyi ajatus oppaasta, jonka avulla edellä mainittuihin puuttumista saadaan yhdenmukaistettua. Opinnäytteeni toteutustavaksi valikoitui toiminnallinen opinnäytetyö. Toiminnallisella opinnäytetyöllä pyritään vastaamaan ammatilliselta kentältä nousevaan tarpeeseen (Vilkkä, 2021, osa 1, kohta Toiminnallinen opinnäytetyö).

Kiusaaminen ilmiönä on esillä niin varhaiskasvatuksessa, koulussa, työpaikoilla kuin lasten ja aikuisten välisessä keskustelussa. Kiusaaminen on aina väärin, eikä sen aiheuttamaa pahaa oloa voi vähätellä. Kiusaaminen jättää jäljen niin lapseen kuin aikuiseenkin. (Haapsalo ym., 2020, s. 11.) Haluan omalta osaltani olla ehkäisemässä niin kiusaamista kuin muuta toisiin kohdistuvaa ikävää käyttäytymistä sekä lieventää niiden aiheuttamia seurauksia. Tämän opinnäytetyön kautta kasvatan omaa tietoisuuttani kiusaamisesta ja haastavasta käyttäytymisestä sekä niihin puuttumisesta.

Toiminnallisen opinnäytetyön sekä sen tuotoksena syntyvän oppaan avulla myös Porin kristillisen päiväkotikoulu Ankkurin varhaiskasvattajat pääsevät kehittämään omaa osaamistaan ja näin ollen toimimaan kiusaamisen ja haastavan käyttäytymisen negatiivisten seurausten lieventämiseksi. Kiusaamisen ennaltaehkäisy on tärkeä osa kiusaamisen vastaista toimintaa ja sen tavoitteena on estää kiusaamisen syntyminen kokonaan (Repo, 2015, s.104). Tässä opinnäytetyössä painopiste on kiusaamiseen puuttumisessa, vaikka monet esitetyistä toimintatavoista ovat sovellettavissa myös ennaltaehkäisyyn.

2 VARHAISKASVATUS JA KIUUSAAMINEN

2.1 Varhaiskasvatus

Varhaiskasvatus tarkoittaa kasvatusta, opetusta ja hoitoa, jota toteutetaan suunnitelmallisesti sekä tavoitteellisesti (Varhaiskasvatuslaki 540/2018, 1 luku 2§). Täytettyään yhdeksän kuukautta, lapsen oikeus varhaiskasvatukseen alkaa (Varhaiskasvatuslaki 540/2018, 3 luku 12§). Varhaiskasvatuksella on useita tehtäviä ja yksi niistä on tarjota lapsen huoltajalle mahdollisuus työssäkäyntiin, opiskeluun tai muuhun vastaavaan toimintaan (Opetushallitus, 2022b, s. 16).

Varhaiskasvatusta ohjaavat Suomen perustuslaki, Valtioneuvoston asetus varhaiskasvatuksesta, varhaiskasvatustlaki sekä Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, joka on Opetushallituksen antama määräys (Opetushallitus, 2022b, s. 17). Varhaiskasvatuslaissa on määritelty tavoitteita, joiden tarkoituksena on taata mahdollisimman laadukas ja tasa-arvoinen varhaiskasvatus. Tavoitteita ovat muun muassa lapsen kasvun, terveyden ja kehityksen edistäminen, hyvinvoinnin ja oppimisen tukeminen sekä monipuolisen ja onnistumiskokemuksia antavan pedagogisen toiminnan toteuttaminen. Edellä mainittujen lisäksi varhaiskasvatusympäristön tulisi olla turvallinen, kehittävä ja oppimista tukeva sekä yhdenvertaisuutta edistävä. (Varhaiskasvatustlaki 540/2018, 1 luku 3.)

Varhaiskasvatuksessa luodaan pohja lapsen läpi elämän kestäväälle oppimiselle. Lapsen oikeutta turvalliseen ja hyvään lapsuuteen suojellaan ja lapsi nähdään ainutlaatuisena yksilönä. (Opetushallitus, 2022b, s. 21–22.) Yksi varhaiskasvatuksen arvoista on lapsilähtöisyys. Lapsilähtöisessä ajattelussa lapsi nähdään aktiivisena toimijana, joka pääsee osallistumaan toiminnan suunnitteluun, kuitenkin aikuisen johdolla (Ahonen, 2017, s. 64). Varhaiskasvatuksen tavoitteiden ja laadun saavuttaminen edellyttää aikuisen ja lapsen välistä vuorovaikutusta (Haapsalo, 2020, s. 14).

2.2 Kiusaaminen

Kiusaamisella on yleispiirteitä, joiden avulla sitä voidaan tarkastella ja määritellä. Niitä ovat tietoisuus, toistuvuus, vallankäyttö sekä ryhmäilmiö. Pienten lasten parissa kiusaamisen määrittelemisen sen yleispiirteiden kautta on haastavampaa, sillä kiusaaminen ei usein ole yhtä suunnitelmallista kuin vanhemmillä lapsilla tai aikuisilla. Kiusaamista määritellään tarkoitukselliseksi ja toistuvaksi pahan mielen tuottamiseksi toiselle. Pienet lapset eivät välttämättä ymmärrä tekojensa merkitystä ja niiden kohteena saattaa olla useita lapsia. (Repo, 2015, s. 42–44.) Vaikka pienten lasten parissa esiintyvä kiusaaminen ei aina täytä niin sanottua kiusaamisen kriteeristöä, on se silti otettava vakavasti (Haapsalo, 2020, s. 11).

Kiusaaminen määritellään sidonnaiseksi siihen kontekstiin ja kulttuuriin, jossa se esiintyy. Tällä tavoin määriteltäessä kiusaamista ei voida selittää ainoastaan yksilön ominaisuutena tai taipumuksena epäasialliseen käytökseen muita kohtaan. Kiusaaminen on ryhmäilmiö, johon vaikuttavat useat ympäristötekijät. (Elo, 2018, s. 38.) Toimintaympäristö, esimerkiksi leikkihuone, ulkoilutilat ja lelut vaikuttavat siihen, millaisena lapsen toiminta näyttäytyy. Ympäristön lisäksi toisten ihmisten läsnäolo vaikuttaa lapsen toimintaan. (Helgesen, 2017, s. 3.)

Ryhmäilmiönä kiusaaminen näyttäytyy lasten erilaisina rooleina kiusaamistilanteissa. Rooleja, joita kiusaamistilanteissa esiintyy ovat kiusaaja, uhri sekä kiusaaja-uhri. Muita rooleja ovat kannustaja, apuri, puolustaja sekä ulkopuolinen. (Salmivalli ym., 1996, s.6–7.) Useissa lähteissä viitattiin kiusaamisen määrittelyn yhteydessä Salmivalliin, joten päädyin määrittelemään kiusaamisen roolit hänen mukaansa, vaikka tutkimus on toteutettu useita vuosia sitten. Kiusaamisen roolien nimeämisessä on lähteiden välillä variaatiota, mutta roolien sisältö pysyy lähes samana. Kiusaaja-uhri on osallisena sekä kiusaamisessa, että joutuu kiusaamisen kohteeksi. Apuri on mukana kiusaamistilanteissa ja kannustaja seuraa tilannetta vierestä, kuitenkin rohkaisten kiusaajaa. Puolustaja on kiusatun puolella ja pyrkii tukemaan häntä. Ulkopuolinen, toisin sanoen hiljainen hyväksyjä tietää kiusaamisen olemassaolosta, mutta toimii ikään kuin sitä ei tapahtuisi. (Elo, 2018, s.41.)

Kiusaaminen voidaan jakaa psyykkiseen, fyysiseen ja sanalliseen kiusaamiseen. Psyykkinen kiusaaminen voi sisältää esimerkiksi leikin ulkopuolelle sulkemista tai kutsumatta jättämistä syntymäpäiväjuhliin. Fyysinen kiusaaminen puolestaan sisältää fyysisiä tekoja, kuten potkimista tai lyömistä. Toisen nimitely tai lälätteleminen voidaan nähdä sanallisena kiusaamisena. (Mannerheimin lastensuojeluliitto, 2023b.)

Hieman vanhempien lasten parissa esimerkiksi haalarin käyttö ulkoillessa voidaan mieltää noloksi ja näin ollen siitä muodostuu ryhmän epävirallinen normi. Tätä epävirallista normia vastaan toimivat lapset, eli tässä tapauksessa haalariin pukeutuvat, saattavat joutua kiusaamisen kohteiksi. (Repo, 2015, s. 46–48.) Lapset voivat käyttää tiettyä ominaisuutta tai pukeutumistyyliä toistuvasti

keinona jättää yksi tai useampi lapsi leikin ulkopuolelle. Lapset voivat esimerkiksi luoda säännön, että leikkiin pääsee vain, jos on siniset housut. Kun leikkiin mukaan haluava lapsi laittaa jalkaansa siniset housut, sääntöä muutetaan ja näin ollen lapsi jää jälleen ulkopuoliseksi. (Helgesen, 2017, s. 4.)

Pienille lapsille kiusaamisen käsitteen ymmärtäminen voi olla haastavaa ja näin ollen kiusaamiseksi voidaan nimittää oikeastaan mitä vaan. Aikuisen tulee näin ollen selvittää mitä on tapahtunut, tunnistaa kiusaaminen ja sanoittaa lapsen kokemusta. (Repo, 2015, s.40.) Kiusaaminen on aina subjektiivinen eli jokaisen henkilökohtainen kokemus. Teon määrittelemisen kiusaamiseksi tai toista loukkaavaksi ei ole yksiselitteistä, sillä sama teko voi tuntua toisesta loukkaavalta ja toista se ei loukkaa lainkaan. (Elo, 2018, s. 38.)

Kiusaamisen määrittelemisen tietoiseksi ja toistuvaksi vallankäytöksi erottaa kiusaamisen yksittäisistä riitatilanteista. Kiusaaminen rajataan usein koskemaan tekoja, jotka tapahtuvat tietyllä lapselle useita kertoja tietyssä aikajaksoissa. Etenkin pienten lasten parissa tällainen kiusaamisen määritelmä saattaa kuitenkin rajata kiusaamisen ulkopuolelle sellaisia tekoja, joita kiusaava lapsi kohdistaa useisiin lapsiin. (Repo, 2015, s. 42–43.)

Tässä opinnäytetyössä käsitellään perinteisen määritelmän mukaisen kiusaamisen lisäksi yksittäisiä tilanteita, jotka eivät kuitenkaan täytä täysin kiusaamisen määritelmää. Tällaisista yksittäisistä tilanteista käytetään opinnäytetyössä nimitystä yksittäinen kiusaamistilanne. Kiusaamisen lisäksi lapsilla voi esiintyä haastavaa käyttäytymistä, joka kohdistuu muihin. Haastava käyttäytyminen voi olla esimerkiksi uhmakkuutta, aggressiivisuutta, vetäytyvyyttä tai levottomuutta. Ulospäin suuntautuva haastava käyttäytyminen vie varhaiskasvattajalta paljon huomiota. (Ahonen, 2017, s. 28.) Haastava käyttäytyminen sisällytetään kiusaamisen käsitteen alle tekstin selkeyttämiseksi, vaikka haastava käyttäytyminen ei kuulu kiusaamisen perinteiseen määritelmään. Kiusaamisen perinteisen määritelmän laajentamiseen päädyttiin, jotta opinnäytetyö vastaa paremmin toimeksiantajan tarpeisiin.

2.3 Kiusaamiseen puuttuminen

Kiusaamiseen puuttumisessa varhaiskasvattajan on tärkeää pyrkiä tunnistamaan kiusaaminen ja toimia sen lopettamiseksi mahdollisimman ripeästi. Kasvattajan tulee ottaa kiusaaminen tosissaan ja varmistua siitä, että kiusaaminen todella loppuu sekä tarvittaessa ilmoittaa kiusaamisesta lapsen vanhemmille tai muille huoltajille. (Opetushallitus, 2022a.) Tässä opinnäytetyössä lapsen vanhemmista tai muista huoltajista käytetään nimitystä huoltaja.

Varhaiskasvatuslaissa edellytetään, että lapselle tulee taata turvallinen varhaiskasvatusympäristö, joka edistää terveyttä ja oppimista (Varhaiskasvatuslaki 540/2018, 1 luku 3§ 4 mom.). Myös lapsen vuorovaikutus- ja yhteistyötaitojen kehittäminen sekä lapsen ohjaaminen toisten kunnioittamiseen mainitaan laissa (Varhaiskasvatuslaki 540/2018, 1 luku 3§ 8 mom.). Jotta varhaiskasvattaja pystyy toimimaan lain edellyttämällä tavalla, tulee hänen havainnoida lapsiryhmän toimintaa ja ohjata lapsia hyviin käytöstapoihin (Haapsalo, 2020, s. 12).

Varhaiskasvatuslaissa veloitetaan suojaamaan lapsia kiusaamiselta, väkivallalta sekä häirinnältä (Varhaiskasvatuslaki 540/2018, 2 luku 10§). Varhaiskasvattajien on tärkeää puuttua jokaiseen lasten väliseen yksittäiseen kiusaamistilanteeseen, sekä pidempään jatkuneeseen kiusaamiseen. Myös tilanteet, joissa yksi tai useampi lapsi saa osakseen epäasiallista tai epätasa-arvoista kohtelua, tulee selvittää. Mikäli aikuiset eivät puutu aktiivisesti lasten väliseen sopimattomaan toimintaan, voi lasten luottamus aikuisia kohtaan laskea ja näin ollen luoda epävarmuutta ryhmään. Lasten välille voi muodostua helpommin epätasa-arvoisia ryhmiä, jotka saattavat syrjiä toisiaan. (Helgesen, 2017, s. 8.)

Kiusaamiseen puuttuessa on tärkeää varoa lasten leimaamista esimerkiksi kiusaajaksi tai uhriksi. Jos lapsi kuulee toistuvasti olevansa kiusaaja, hän voi alkaa toimia roolin odottamalla tavalla. (Repo, 2015, s. 59.) Lapsi ei välttämättä ole ymmärtänyt omien tekojensa seurauksia, eikä siten ole kiusannut toista tahallaan. Varhaiskasvattajan tehtävänä on pyrkiä tunnistamaan, millaisia

tunteita, kokemuksia ja tarpeita lapsen käyttäytymisen taustalla on, sillä lapsi ei välttämättä osaa vielä tunnistaa niitä itse. (Viinikka ym. 2017, s.7.)

Kiusaamiseen puuttumista voidaan jaotella erilaisiin tapoihin. Repo (2015, s. 91) jaottelee kiusaamiseen puuttumisen keinot pehmeisiin, koviin ja sovitteluihin keinoihin. Pehmeitä keinoja ovat yhteyden luomiseen ja kuuntelemiseen pohjautuvat keinot ja kovia keinoja säännöt ja seuraamukset. Pehmeisiin keinoihin lukeutuu esimerkiksi lapsen kanssa jutteleminen ja syliin ottaminen. Koviin keinoihin puolestaan lukeutuvat muun muassa jäähypenkki, seuraavan aktiviteetin kieltäminen sekä lapsen eristäminen muista. Sovittelussa, lasta ohjataan pyytämään anteeksi ja mahdollisesti hyvittämään tekonsa konkreettisesti.

3 LAPSI VARHAISKASVATUKSESSA

Lapsen ja varhaiskasvattajan välinen vuorovaikutussuhde edellyttää aikuiselta lapsen tuntemista ja hänen tarpeidensa tunnistamista (Ranta, 2021, s. 69). Vuorovaikutuksen rakentaminen on aikuisen vastuulla ja edellyttää häneltä sensitiivisyyttä (Haapsalo, 2020, s. 14). Käsite sensitiivinen tarkoittaa herkkätuntoisuutta ja herkkyyttä (Kielitoimiston sanakirja, n.d.). Sensitiivisesti toimiva aikuinen havainnoi lapsia ja vastaa heidän tarpeisiinsa sekä arvostaa jokaisen lapsen omaa persoonaa (Haapsalo, 2020, s.14).

Sensitiivinen aikuinen toimii niin yksittäisen lapsen kuin koko ryhmän kohdalla sensitiivisesti. Toimiessaan ryhmässä sensitiivisesti, aikuinen auttaa lapsia sopeutumaan meneillään olevaan ryhmän toimintaan. Kun varhaiskasvattaja auttaa lapsia toimimaan muulle ryhmälle otollisella tavalla, luo se ryhmälle positiivista ilmapiiriä. Kun lasten positiivisia käytösmalleja vahvistetaan, ryhmän ilmapiiristä muodostuu toisia tukeva ja kunnioittava. Ryhmän positiivista ilmapiiriä vahvistamalla ryhmä toimii tiiviimmin yhdessä ja näin myös yhteenkuuluvuuden tunne vahvistuu. (Haapsalo, 2020, s. 15.)

3.1 Lapsen vertaissuhteet

Lapselle varhaiskasvatusympäristö on tärkeä vertaissuhteiden kehittymisen ja ylläpitämisen suhteen. Vuorovaikutuksellisissa vertaissuhteissa toimivan lapsen itsetuntemus sekä ihmissuhdetaidot kehittyvät. Puolestaan haasteet vertaissuhteissa saattavat lisätä kiusaamisen ja syrjäytymisen riskiä. Vertaissuhteiden lisäksi lapsi tarvitsee läheisempiä ihmissuhteita, ystävyysuhteita. Jos lapsi joutuu vertaissuhteissaan kiusatuksi, saattaa yksikin ystävyysuhteiden lieventää kiusaamisen seurauksia. (Repo, 2015, s. 123.)

Varhaiskasvattajien tehtävänä on tukea lasten vertais- ja ystävyysuhteiden syntymistä, sekä pyrkiä ylläpitämään niitä (Opetushallitus, 2022b, s. 33). Lapsen tunne- ja itsesäätelytaidot eivät ole vielä kehittyneet sellaisiksi, että hän pärjäisi vertaissuhteissaan itse. Hän tarvitsee niissä aikuisen ohjausta ja tukea. (Repo, 2015, s. 125.) Lapsen voi olla haastavaa ymmärtää toisen ihmisen tarpeita ja tunteita, eikä lapsi välttämättä käsitä, etteivät kaikki ajattele asioista samalla tavalla. Tarpeiden ja tunteiden sanoittaminen voi olla lapselle haastavaa, jolloin lapsi tarvitsee näissä aikuisen apua. Sanoittamisella tarkoitetaan lapsen toiminnan ja tunteiden sanallistamista. Lapsen tunteista ja ajatuksista ei voi olla täysin varma, joten sanallistaminen kannattaa muotoilla arvelevaksi: *Olisitkohan sinä halunnut lelun, joka toisella lapsella oli?* (Viinikka ym., 2017, s. 14.)

Lapsi tarvitsee sosiaalis-emotionaalisia taitoja käsitelläkseen tunteitaan ja näin ollen toimiakseen ryhmässä. Synnynnäiset temperamenttipiirteet ja perimä vaikuttavat sosiaalis-emotionaalisiin taitoihin ja näkyvät esimerkiksi siinä, miten lapsi ilmaisee itseään ja kohtaa muita. Geneettinen perimä ei kuitenkaan määritä täysin sitä, miten lapsi toimii vuorovaikutuksessa, vaan kasvatuksellilla keinoilla voidaan tukea kehitystä toivottuun suuntaan. Perimällä on vaikutusta esimerkiksi siihen, millaisia haasteita lapsi elämässään kohtaa. (Ahonen, 2017, s. 16–18). Toisella lapsella tietyn taidon opetteleminen voi viedä huomattavasti enemmän aikaa kuin toisella. Lapsi ei kuitenkaan ole kykenemätön oppimaan taitoa, vaan harjoitteluun vaatii varhaiskasvattajalta kärsivällisyyttä.

Repo (2015, s. 125) puhuu kirjassaan sosiaalisesta kompetenssista, joka pitää käsitteenä sisällään melko samankaltaisia asioita kuin sosiaalis-emotionaaliset taidot. Sosiaalinen kompetenssi voidaan jakaa osa-alueisiin, joista ensimmäinen on sosiaaliset taidot. Sosiaaliset taidot pitävät sisällään muun muassa tunnetaitoja sekä ryhmään liittymisen ja yhteistyön taitoja. Toisena osa-alueena on sosiokognitiiviset taidot, joita ovat sosiaalinen motivaatio, odotukset, aiheet sekä itseä koskevat käsitykset. Muita sosiaalisen kompetenssin osa-alueita ovat negatiivisen sosiaalisen käyttäytymisen puuttuminen, ystävyys- ja kaverisuhteet sekä sosiaalinen asema ryhmässä.

Lapsi on alttiimpi kiusaamaan tai joutumaan kiusaamisen kohteeksi, jos sosiaalisen kompetenssin taidoissa on vakavia puutteita (Repo, 2015, s. 125). Sosiaalisesti kompetentti lapsi puolestaan käyttäytyy muita useammin positiivisesti vertaisiaan kohtaan. Tällaisella lapsella on hyvät sosiaaliset taidot, jotka helpottavat esimerkiksi ryhmään liittymistä. (Ahonen, 2017, s. 17.) Sosiaaliin kompetenssiin liittyviä taitoja voi harjoitella. Lasten parissa tätä harjoittelua tapahtuu kaikissa tilanteissa, ei vaan tietyissä harjoittelulle suunnatuissa tuokioissa. Parhaiten lapsi oppii, kun aikuinen on läsnä tilanteissa, joissa lapsella on haasteita. (Repo, 2015, s. 126.)

3.2 Lapsen ikätason vaikutus kiusaamiseen

Lapsen tavat reagoida toisten ihmisten tunteisiin ja toimintaan pohjaavat varhaiseen kiintymyssuhteeseen, joka syntyy vuorovaikutuksessa vanhemman tai muun huoltajan sekä lapsen välille. Kiintymyssuhde syntyy sen pohjalta, kuinka huoltaja huomaa ja tunnistaa lapsen viestejä ja tunteita sekä vastaa niihin. Myöhemmin huoltajan lisäksi varhaiskasvatuksen henkilökunta on luomassa lapselle kiintymyssuhdetta. Turvallinen kiintymyssuhde luo pohjan lapsen turvallisuuden tunteelle, luottamukselle ja itsesäätelylle. (Sainio, 2020, s. 83–84.)

Kielenkehityksen seurauksena lapsi alkaa muistamaan asioita paremmin. Saman aikaisesti lapsen taidot olla vuorovaikutuksessa muiden kanssa

kehittyvät. (Juusola, 2021, s. 18.) Varhaiskasvattajan on tärkeää kiinnittää huomiota ja tukea lapsen kielenkehitystä, sillä se on yhteydessä lapsen vuorovaikutuksellisten taitojen oppimiseen (Haapsalo ym., 2020, s. 48). Laaksosen (2022, s. 60) viittaa tekstissään tutkimukseen, jonka mukaan alle kaksivuotiailla lapsilla leikin vuorovaikutuksellisuus on vähäistä. Leikkimistä voidaan kuvailla enemmän rinnakkain tekemiseksi kuin yhdessä leikkimiseksi. Lapset voivat ikään kuin leikkiä yhdessä, mutta molemmat todennäköisesti keskittyvät omiin leluihinsa.

Alle kaksivuotiailla lapsilla oman tahdon rajoittaminen voi saada aikaan pettymyksen ja suuttumuksen tunteita (Haapsalo ym., 2020, s.48). Lapsi voi kokea oman tahtonsa haastetuksi niin aikuisen kuin toisen lapsen toimesta. Pieni lapsi ei vielä osaa päästä pettymyksen tunteesta yli itsenäisesti, joten tarvitsee siihen aikuisen tukea. Aikuinen voi myös omalla toiminnallaan näyttää lapselle mallia siitä, miten reagoida tilanteessa. (Haapsalo ym., 2020, s.48.)

Laaksosen (2022, s. 60) viittaaman tutkimuksen mukaan 2–4-vuotiailla lapsilla leikki alkaa olemaan jo vuorovaikutteisempaa, jolloin leikistä tulee myös pitkäkestoisempaa ja monimutkaisempaa. Kun leikki alkaa olemaan vuorovaikutteisempaa, alkaa myös ristiriitatilanteita syntymään todennäköisemmin. 2–4-vuotias lapsi opettelee säätelemään omia tunnetilojaan itse. Lapsi alkaa opettelemaan myös empatian taitoja. (Haapsalo ym., 2020, s. 48.) Empaattisia taitoja opetteleva lapsi alkaa tunnistamaan toisten ihmisten tunteita ja tarpeita sekä harjoittelee niihin vastaamista. Empatiakyvyn kehittyminen auttaa myös sanattomien viestien, kuten ilmeiden ja eleiden tunnistamisessa. (MIELI ry, 2024.)

3–5-vuotiaalla lapsella moraali ja omatunto alkavat kehittyä. Kehitys on seurausta muihin ihmisiin ja ympäristöön tutustumisesta. Tässä kehitysvaiheessa lapsen aloitekyvykkyys kehittyy, jolloin esimerkiksi leikkiin mukaan pääseminen helpottuu. Mikäli kehitysvaiheessa ilmenee haasteita, ne voivat näkyä lapselle kehittyvänä liian ankarana omatuntona ja näin ollen liiallisena syyllisyyden tuntona. Toisinaan haasteet ilmenevät omatunnon kehittymättömyytenä ja näin ollen oman toiminnan häpeämättömyytenä. Lapsi alkaa myös

ymmärtämään yhteisiä sääntöjä ja huomaa herkästi, jos joku rikkoo niitä. Lapsi ymmärtää mitä eroa on hyvällä ja pahalla, sekä oikealla ja väärällä. Lapsi ei kuitenkaan osaa vielä ajatella tekojensa seurauksia, mutta aikuisen tuella se on mahdollista. (Juusola, 2021, s. 19.)

4–5-vuotiaana lapsi oppii pitämään salaisuuksia. Hän alkaa ymmärtämään, etteivät kaikki tiedä samoja asioita. Tämän taidon seurauksena lapsi voi jättää kertomatta ikävistäkin asioista aikuisille, esimerkiksi suojellakseen aikuisia tai muita lapsia. (Juusola, 2021, s. 19.) Siksi on tärkeää, että varhaiskasvattajat havainnoivat ja ovat läsnä lasten toiminnassa. Jos aikuiselle herää huoli siitä, että jotain olisi mahdollisesti tapahtunut, on se hyvä ottaa lapsen kanssa puheeksi.

Esiopetusikäiset lapset hahmottavat maailmaa hyvin minäkeskeisesti. He saattavat toisinaan syyttää itseään asioista, jotka eivät liity heihin lainkaan. Esiopetusikäisen lapsen kanssa asioista on hyvä keskustella, jotta saa käsityksen siitä, miten lapsi näkee tapahtuneen. (Juusola, 2021, s. 22.) Esiopetusikäiset lapset osaavat jo paremmin kertoa omista tunteistaan ja sanoittaa niitä. Myös esiopetusikäinen lapsi tarvitsee toisinaan aikuisen apua omien tunteidensa hallitsemisessa. (Haapsalo ym., 2020, s. 48.)

Lapsen fyysinen ikä ei määrittele sosiaalis-emotionaalisten taitojen kehityksen tasoa, vaan niihin vaikuttavat esimerkiksi temperamentit ja kasvuympäristö (Ahonen, 2017, s. 33). Jokaisella lapsella on oikeus ilmaista omia mielialtojaan ja ajatuksiaan. Lapsella on myös oikeus kuulua ryhmään ja kokea yhteisöllisyyttä sekä saada tarvitsemaansa tukea esimerkiksi tunteiden käsittelyyn ja ristiriitojen ratkaisemiseen. (Opetushallitus, 2022b, s. 23.) Vaikka lapsi osaisi viestiä tunteistaan ja tarpeistaan kielellisesti, tapahtuu viestintää myös monin muin keinoin (Ahonen, 2023, s. 167). Tällaisia sanattomia viestejä lapsi voi ilmaista esimerkiksi ilmein, elein tai liikkein.

3.3 Haastava käyttäytyminen ja sen kohtaaminen

Joskus kiusaamiseen tai toimintaan, jota pienet lapset nimittävät kiusaamiseksi voi liittyä myös muunlaista haastavaa käyttäytymistä. Tämä nousi esiin keskusteluissa toimeksiantavan varhaiskasvatustyksikön varhaiskasvattajien kanssa. Lapsi joutuu ryhmässä useasti odottamaan omaa vuoroaan, jonottamaan ja malttamaan mieltään. Lapsen itsesäätelytaidot ovat vielä kehittymässä, joten tunteet ottavat helposti vallan lapsen toiminnasta ja lapsi voi alkaa käyttäytymään esimerkiksi uhmakkaasti tai vetäytyvästi. (Sainio, 2020, s. 22–23.)

Varhaiskasvattajan olisi tärkeää antaa lapselle mahdollisuus ilmaista omat tunteensa ja tarpeensa haastavasta käytöksestä huolimatta ja nähdä toiminnan taustalla vaikuttavat tekijät ja se, mitä lapsi pyrkii toiminnallaan viestimään. Aikuisen kiinnittäessä huomiota ainoastaan lapsen ei-toivottuun käyttäytymiseen, lapsen todelliset tarpeet voivat jäädä huomiotta. Todennäköisesti syy lapsen ei-toivottuun käyttäytymiseen on kehittymättömissä sosiaalis-emotionaalisissa taidoissa, jolloin lapsen toiminta näyttäytyy aikuisille sopimattomana. Lapsi harvemmin käyttäytyy ei-toivotusti ainoastaan uhmatakseen aikuisen auktoriteettia. (Ahonen, 2023, s. 167–169.)

Seuraavissa alaluvuissa esitetyt haastavan käyttäytymisen piirteet eivät välttämättä ole sovellettavissa jokaisen lapsen kanssa toimimiseen. Jokaisella lapsella haastava käyttäytyminen ilmenee ainutlaatuisella tavalla ja jokainen lapsi tarvitsee yksilöllistä kohtaamista ja kohtelua.

3.3.1 Aggressiivinen käyttäytyminen

Aggressiivisen käyttäytymisen päämääränä on loukata tai satuttaa toista kielellisiä tai fyysisiä keinoja käyttäen. Aggressiivinen käyttäytyminen voi kohdistua ihmisten lisäksi myös ympäristöön, esimerkiksi lelujen rikkomisena. (Ahonen, 2017, s. 32.) Aggressiivinen käyttäytyminen on yleisintä noin kolmevuotiailla lapsilla. Kolmannen ikävuoden jälkeen lapsen itsesäätely ja sosiaalis-

emotionaaliset taidot alkavat kehittymään nopeammin, jolloin kehitykseen liittyvä aggressiivinen käytös laantuu. (Korhonen, 2021a.)

Kun lapsen sosiaalis-emotionaaliset taidot kehittyvät lapsi todennäköisesti ajan kuluessa muuttaa toimintatapojaan. Lapsen kanssa tulee myös keskustella siitä, millainen toiminta tuntuu muista ikävältä ja millainen ei. Lapsi vaatii paljon aikuisen tukea ymmärtääkseen, millaisia seurauksia aggressiivisesta käytöksestä on niin toisille kuin hänelle itselleen. (Ahonen, 2017, s. 34.)

Tilanne, jossa lapsi toimii muita kohtaan aggressiivisesti, tulee ratkaista ja aggressiivisuus pyrkiä lopettamaan mahdollisimman pian. Mikäli lapsen aggressiivinen käytös johtuu puutteellisista sosiaalis-emotionaalisista taidoista, ei lapsen rankaiseminen ole hyödyllistä. Lapsi ei vielä osaa toimia muulla tavalla, eikä välttämättä ymmärrä toimintansa seurauksia, joten lapsi voi turhautua rangaistuksista entisestään. Joskus aggressiivisesti käyttäytyvä lapsi ja muu lapsiryhmä tulee hajauttaa erilleen. Aggressiivisesti käyttäytyvää lasta ei tule jättää yksin, vaan aikuisen tulee pysytellä hänen kanssaan. (Ahonen, 2017, s. 34–35.) Muita kohtaan aggressiivisesti käyttäytyvät lapset ovat alttiita joutumaan kiusaamisen kohteeksi (Korhonen, 2021b).

3.3.2 Uhmakas käyttäytyminen

Uhmakkaasti käyttäytyvä lapsi kyseenalaistaa aikuisen auktoriteettia sekä asetettuja rajoja. Lapsi joutuu herkästi konfliktitilanteisiin niin muiden lasten kuin aikuisten kanssa. Uhmakkuuden taustalla on mahdollisesti lapsen joustamaton mieli, joka voi olla osa lapsen synnynnäistä temperamenttia. (Ahonen, 2017, s. 37–38.) Uhmakkuus voi ilmetä lapsilla erilaisin tavoin. Lapsi voi esimerkiksi heitellä esineitä, puhua sopimattomia tai vetäytyä yksinäisyyteen osoittamaan mieltään. (Mannerheimin lastensuojeluliitto, 2023c.)

Lapsen uhmakkaasta käytöksestä rankaiseminen ei auta lasta oppimaan joustavuutta, sillä uhmakkuus on aggressiivisuuden tavoin usein seurausta osamattomuudesta toimia toisella tavalla. Aikuisen joustamattomuus ei auta lasta

oppimaan joustavuutta. (Ahonen, 2017, s. 39.) Uhmakkaasti käyttäytyvän lapsen kanssa aiheen vaihtaminen kevyempään voi auttaa huomion siirtämisessä toisaalle ja näin ollen uhmakkuus voi laantua (Ahonen, 2017, s. 42).

Ennakoiminen ja perusteleminen voivat auttaa uhmakkaasti käyttäytyvää lasta toimimaan esimerkiksi leikkiä siivotessa joustavammin. Sääntöjen perusteleminen auttaa lasta ymmärtämään, miksi tulisi toimia tietyllä tavalla. Joustamattomasti ja mustavalkoisesti toimiva lapsi vaatii ymmärrystä esimerkiksi siitä, miksi lelua ei voi ottaa toisen kädestä. Aikuisen avulla lapsen voi olla helpompi toimia seuraavalla kerralla ohjeiden mukaan.

3.3.3 Levoton käyttäytyminen

Levottomasti käyttäytyvän lapsen voi olla haastavaa keskittyä käynnissä olevaan toimintaan, ylläpitää hiljaisuutta tai odottaa omaa vuoroaan. Levottomuus on seurausta lapsen kehittymättömistä sosiaalis-emotionaalisista taidoista. Varhaiskasvatusikäisillä lapsilla levottomuus on melko tyypillistä. Kun levottomuus häiritsee toistuvasti muuta ryhmää tai vaikeuttaa lapsen kykyä olla vuorovaikutuksessa muiden kanssa, voidaan levottomuus nähdä ongelmallisena. (Ahonen, 2017, s. 43–44.) Lapsen häiritsevää levotonta käyttäytymistä voidaan ehkäistä esimerkiksi kuulosuojaimilla, istumajärjestyksen muutoksilla tai pienryhmillä (Korhonen, 2021c).

3.3.4 Vetäytyvä käyttäytyminen

Lapsi käyttäytyy vetäytyvästi osoittaessaan haluttomuutta tai vaikeutta osallistua yhteiseen toimintaan, kuten leikkeihin tai tuokioihin. Vetäytyvyyttä verraataan usein ujouteen. Ujot lapset usein tarkkailevat leikkejä pidempään sivusta, ennen kuin pyrkivät liittymään niihin mukaan. Tällainen leikkiin liittymisen tapa voi haastaa lapsen sosiaalisten suhteiden muodostumista ja johtaa yksinäisyyteen. (Ahonen, 2017, s. 48–49.)

Vetäytyvien lasten kohdalla on tärkeää selvittää, miksi lapsi ei ole kiinnostunut yhteisestä toiminnasta. Näin mahdollinen muiden lasten sopimaton käytös tai kiusaaminen pyritään saamaan selville. Varhaiskasvattajien on tärkeää pyrkiä huomioimaan vetäytyvät lapset, jotta he eivät jää ulospäin suuntautunutta haastavaa käytöstä omaavien lasten varjoon. Varhaiskasvattajien tuella lasta voi auttaa pääsemään mukaan leikkeihin. Kasvattaja voi esimerkiksi liittyä leikin alkuun mukaan ja näin auttaa lasta osallistumaan. (Ahonen, 2017, s. 49–50.)

3.3.5 Tunteenpurkaukset

Tunteenpurkaukset ovat hetkellisiä käyttäytymisen hallinnan menetyksiä, joita seuraa usein itku ja kiukku. Tunteenpurkauksissa lapsi kokee usein kiukkuja ja ahdistusta, joko saman aikaisesti tai erikseen. Jos tunteenpurkaus sisältää hyvin paljon kiukkuja, voi lapsi toimia muita kohtaan aggressiivisesti. Tunteenpurkaukset ovat seurausta kehittymättömistä itsesäätely- sekä viestintätaidoista ja pienet lapset kokevat niitä lähes päivittäin. (Ahonen, 2017, s. 51–52.)

Tunteenpurkauksissa varhaiskasvattajan empaattinen ja aidon rauhallinen läsnäolo auttavat lasta rauhoittumaan. Joskus lapsella tunteenpurkaukset sijoittuvat tiettyyn tilanteeseen. Varhaiskasvattaja voi tällöin yrittää harhauttaa lapsen huomion johonkin toiseen asiaan ja näin mahdollisesti välttää tunteenpurkauksen. (Ahonen, 2017, s. 52–53.) Jos esimerkiksi tiettyjen lasten kanssa leikkiessä eräs lapsista usein tulistuu, aikuinen voi olla vahvemmin läsnä heidän leikkiessä yhdessä. Tunteenpurkauksia ei kuitenkaan tule aina vältellä, sillä niistä keskustellessa lapselle aukeaa mahdollisuus sosiaalis-emotionaalisten taitojen harjoitteluun (Ahonen, 2017, s. 53).

4 VARHAISKASVATTAJAN ROOLI

Jokainen varhaiskasvatuksessa oleva lapsi kantaa mukanaan aikaisempia kokemuksiaan ihmissuhteista. Merkittävä osa lapsen ihmissuhdekokemuksista on peräisin lapsen ja vanhemman välisestä kiintymyssuhteesta. (Opetushallitus, 2022b, s.21.) Lapsi muodostaa suhteen myös varhaiskasvattajiin. Kun varhaiskasvattaja on kiinnostunut lapsen asioista ja kuuntelee lasta, myös lapsi kuuntelee helpommin kasvattajaa. (Ranta, 2021, s. 58–59.) Kun lapsen ja varhaiskasvattajan välillä on hyvä ja vastavuoroinen vuorovaikutussuhde, lapsen voi olla helpompi tulla kertomaan aikuiselle myös ikävistä asioista.

Yksi varhaiskasvatuksen arvoista on lapsilähtöisyys. Lapsilähtöisessä pedagogiikassa lapsi tunnistetaan ainutlaatuiseksi aktiiviseksi toimijaksi ja hänen tunteensa, tarpeensa ja ajatuksensa nähdään merkityksellisinä. Vaikka toiminta on lapsilähtöistä ja lapsi saa osallistua toiminnan suunnitteluun, ei tämä poista aikuisen vastuuta esimerkiksi turvallisuudesta. Varhaiskasvatuksen toimintaa voidaan kuvailla lapsilähtöiseksi mutta aikuisjohtoiseksi. (Ahonen, 2017, s. 64.)

Lapset kiinnittävät huomiota ympärillä tapahtuvaan toimintaan ja ottavat mallia aikuisten tavoista reagoida asioihin. Olisi tärkeää, että varhaiskasvattajat omaisivat hyvät tunnetaidot ja näin ollen pystyisivät säätelemään niin tunteitaan kuin käyttäytymistään. Aikuisten ilmaistessa kokemansa tunteet rehellisesti mutta kontrolloidusti, voivat lapset turvallisesti ottaa heistä esimerkkiä. Lapsille on tärkeää sanoittaa tunteisiin liittyviä kokemuksia. Vaikka itse tunteen kokemiseen ei voi vaikuttaa, voimme opetella reagoimaan tunteeseen ympäristölle suotuisalla tavalla. Hyvät tunnetaidot auttavat myös kollegoiden, yhteistyökumppaneiden ja vanhempien kanssa työskentelyssä. (Ahonen, 2023, s. 108–109.)

4.1 Rajojen asettaminen

Varhaiskasvatuksessa lapsi tarvitsee rajoja turvallisuutensa, kehityksensä ja hyvinvointinsa tueksi. Auktoriteettien hyväksyminen ja sääntöjen noudattaminen mahdollistaa hyvinvoinnin ja turvallisuuden niin yksilöille kuin yhteisöille, oli kyseessä sitten lapset tai aikuiset. (Ahonen, 2017, s. 158.) Lapsi oppii rajojen kautta itsesääätelytaitoja, sillä lapselle kerrotaan niiden kautta, millainen toiminta on hyväksyttävää ja millainen taas ei (Ahonen, 2017, s. 163). Varhaiskasvattajan tehtävänä on toimia rajojen asettajana ja keskeyttää sopimaton toiminta tarvittaessa (Ranta, 2021, s. 61).

Rajoja asettaessa on otettava huomioon jokaisen lapsen yksilölliset ominaisuudet. Osa lapsista voi tarvita useasti muistutusta sovituista rajoista, kun taas toinen tarvitsee konkreettista tukea pysyäksensä rajoissa. (Mannerheimin Lastensuojeluliitto, 2023d.) Jos lapsella on taipumusta käyttäytyä esimerkiksi uhmakkaasti tai aggressiivisesti, voi aikuisen rajoista muistuttaminen saada lapsen provosoitumaan ja kääntymään aikuista vastaan. Lapsen käyttäytyessä haastavasti, tulisi aikuisen pyrkiä aitoon rauhallisuuteen ja muistuttaa lasta sovituista rajoista. (Ahonen, 2017, s. 41.)

Lapsen ikä ja kehitystaso vaikuttavat osaltaan siihen, miten ja millaisia rajoja lapselle asetetaan. Pienelle lapselle pelkkä muistutus ei aina riitä, vaan esimerkiksi lapsen rikkoessa toisen palikkatornin, lapsen voi joutua hakemaan tilanteesta pois. Hieman vanhemman lapsen kanssa rajoista voi keskustella yhdessä ja pohtia erilaisia vaihtoehtoja, miten tilanteissa voisi toimia. Vanhemmat lapset pystyvät myös paremmin ymmärtämään rajoitta toimimisen seurauksia. (Mannerheimin Lastensuojeluliitto, 2023d.)

4.2 Yhteistyö varhaiskasvatuksessa

Varhaiskasvatuksessa toimitaan yhteistyössä useiden eri tahojen kanssa. Yhteistyötä tehdään muun muassa perusopetuksen sekä kulttuuri- ja liikuntapalvelujen kanssa. Myös neuvola, lastensuojelu, terveydenhuolto sekä muut sosiaalipalvelut ovat varhaiskasvatuksen yhteistyökumppaneita.

(Varhaiskasvatuslaki 540/2018, 2 luku 7 §.) Yhteistyö muiden tahojen kanssa monipuolistaa oppimisympäristöä sekä tukee varhaiskasvatusta sen tavoitteiden saavuttamisessa (Opetushallitus, 2022b, s. 38).

Varhaiskasvatuksessa tehdään yhteistyötä myös lapsen itsensä sekä hänen huoltajansa kanssa. Lapsen sekä hänen huoltajansa kanssa tehtävän yhteistyön tavoitteena on tukea lapsen hyvinvointia sekä tasapainoista kehitystä. Yhteistyöllä pyritään myös tukemaan lapsen huoltajaa kasvatustyössä. (Varhaiskasvatuslaki, 1 luku 3§ 10 mom.) Varhaiskasvattajien ja huoltajan on hyvä keskustella kasvatukseen liittyvistä tavoitteista sekä arvoista. Yhteistyössä luottamus sekä vuorovaikutuksen tasa-arvoisuus ovat tärkeitä elementtejä. Varhaiskasvattajien tulee olla yhteistyössä aktiivisia sekä aloitteellisia. (Opetushallitus, 2022b, s. 37).

Varhaiskasvattajien ja huoltajien välinen yhteistyö on tärkeää, jotta lapselle voidaan tarjota mahdollisimman laadukasta ja hänen tarpeisiinsa vastaavaa hoivaa ja kasvatusta. Varhaiskasvatuksen ja kodin välisellä yhteistyöllä vahvistetaan myös lapsen luottamusta varhaiskasvatukseen ja sen henkilöstöön, sekä luodaan turvallisuutta ja jatkuvuutta. (Opetushallitus, 2022b, s.21.) Varhaiskasvattajien ja huoltajien kohtaamiset ja niissä tapahtuva vuorovaikutus toimivat lapselle esimerkkinä. Lapsi havainnoi aikuisten välistä vuorovaikutusta ja harjoittelee sen myötä omia vuorovaikutustaitojaan. Varhaiskasvattajien ja huoltajien välinen hyvä vuorovaikutus osoittaa lapselle, että aikuisilla on pyrkimys toimia lapsen parhaaksi. (Haapsalo, 2020. s.16.)

Haastavasti käyttäytyvän lapsen tai lapsiryhmän kohtaamisessa yhteistyö voi olla oivallinen keino tilanteen helpottamiseksi. Tilanteesta ja toimintatavoista voi keskustella lapsen huoltajan, oman ryhmän varhaiskasvattajien tai muiden ryhmien kasvattajien kanssa. Tarvittaessa tukea voi pyytää esimerkiksi varhais erityisopettajalta tai muulta asiantuntijalta. (Ahonen, 2017, s. 254–255.)

5 KIUUSAAMISTILANTEESEEN PUUTTUMINEN

Kiusaamiseen puututtaessa, jokaisen tilanteessa osallisena olleen lapsen kokemukset ja näkemykset tulee kuulla ja huomioida. Vaikka varhaiskasvattaja olisi nähnyt kiusaamistilanteen kulun, voi taustalla olla jokin aikaisempi tapahtuma. (Ahonen, 2017, s. 63.) Lapsi on voinut esimerkiksi sisällä ottaa lelun toisen kädestä ja ulkoillessa lelun menettänyt lapsi päättää toimia samalla tavalla ja tönäistä ottaessaan lelua. Oli kyseessä yksittäinen tai toistuvasti tapahtuva kiusaamistilanne, on tapahtuma tärkeää selvittää loppuun asti. Käsittelemisen jälkeen lapsen on tärkeää tietää saaneensa anteeksi. (Ranta, 2021, s. 70.)

Kun varhaiskasvattaja kuuntelee jokaisen lapsen näkemyksen, virheellisiltä tulkinnoilta voidaan välttyä. Ryhmän vilkas tai aggressiivisesti käyttäytyvä lapsi, joka on usein osallisena kiusaamis- tai ristiriitatilanteissa saattaa joutua muita helpommin syyllisen asemaan. Jos lapsi saa toistuvasti ja joskus tarpeettomasti syyllisen leiman, saattavat muut ryhmän lapset alkaa syyllistää kyseistä lasta. Mikäli toisia kohtaan sopimattomasti toimiva lapsi saa usein tarpeettomia syytöksiä osakseen, vaikuttaa se hänen itsetuntoonsa. Lapsen kuulla toistuvasti olevansa esimerkiksi kiusaaja, saattaa hän alkaa toimimaan tavalla, jota häneltä ikään kuin odotetaan. (Ahonen, 2017, s.62–63.)

5.1 Kiusaajan, kiusatun ja ryhmän kohtaaminen

Kiusaamistilanteisiin puuttuessa on tärkeää keskustella niin kiusaajan, kiusatun kuin koko muun ryhmän kanssa (Haapsalo ym., 2020, 12–13). Lapsen toimiessa sopimattomasti toisia lapsia tai aikuisia kohtaan, lapselle tulee kertoa hänen kehitystasonsa huomioiden toiminnan sopimattomuus (Ahonen, 2017, s. 231–232). Tärkeää on löytää kiusaamiseen johtanut tekijä syyllistämättä lasta. Lapselle on tärkeää kertoa, miksi tapa toimia on väärin ja miten lapsi voisi seuraavalla kerralla toimia samankaltaisessa tilanteessa. (Haapsalo ym., 2020, s. 12.)

Ensisijaisesti kiusaamistilanne olisi hyvä selvittää yhdessä niiden lasten kanssa, jotka tilanteessa olivat osallisina. Mikäli tilanne sallii, myös sivustaseuranneet lapset voivat olla mukana tilanteen selvittämisessä. Tällöin koko ryhmän on mahdollista harjoitella yhdessä sosiaalis-emotionaalisia taitoja. (Ahonen, 2017, s. 242.)

Jokainen lapsi tarvitsee kiusaamistilanteiden selvittämisessä yksilöllistä kohtelua. Toiset lapset kaipaavat tunnekuohon vallassa aikuisen kosketusta ja syliä, kun taas toiset eivät halua heitä kosketettavan. Aikuisen on hyvä osoittaa empaattisuutta lasta kohtaan ja näin viestiä ymmärtävänsä lapsen kokemusta. Aikuisen osoittaessa lapselle empatiaa, lapsi alkaa usein rauhoittumaan. (Ahonen, 2017, s. 35.) Lapsen sopimatonta käytöstä muita kohtaan ei kuitenkaan tarvitse hyväksyä, vaikka lasta kohtaan toimiikin empaattisesti (Ahonen, 2017, s. 36).

Tilanteessa, jossa toisia kohtaan ikävästi käyttäytyvä lapsi ja muu ryhmä on hajautettu erilleen, on tärkeää, ettei varhaiskasvattaja anna liiallista huomiota lapsen ikävälle tai provosoivalle käytökselle. Varhaiskasvattajan tulee olla tilanteessa fyysisesti läsnä ja odottaa, kunnes lapsen sopimaton käytös laantuu. Kun lapsi on hieman tai kokonaan rauhoittunut, lapsen kanssa olisi hyvä aloittaa keskustelu aiheesta, joka ei liity sopimattomaan käytökseen tai siihen johdaneeseen tilanteeseen. Kun lapsen kanssa jutellaan jostain mukavasta asiasta, kuten päivän seuraavasta aktiviteetista tai ikkunasta näkyvästä autosta, lapsi todennäköisesti rauhoittuu entisestään ja on valmis vuorovaikutukseen. Kun lapsi on täysin rauhoittunut, tilanne käsitellään huolellisesti läpi. (Ahonen, 2017, s. 42.)

Kiusaamistilanteessa on tärkeää kohdata myös kiusattu lapsi. Jos varhaiskasvattaja huomaa lapsen olevan altis joutumaan kiusatuksi, tulisi varhaiskasvattajan pyrkiä vahvistamaan lapsen asemaa ryhmässä ja luomaan hänelle positiivisia vuorovaikutuskokemuksia. Keskusteltaessa kiusatun lapsen kanssa tapahtuneesta kiusaamisesta, tulee varhaiskasvattajan kohdata lapsi sensitiivisesti. Lapsi on kokenut kiusatuksi tullessaan hylkäämisen ja loukkaamisen kokemuksia. Lapsi voi kokea keskustelun aikuisen kanssa ahdistavaksi ja

mahdollisesti hävetä ja syyttää itseään tapahtuneesta. Lapselle on näin ollen tärkeää korostaa sitä, ettei kiusaaminen johdu hänestä itsestään. Aikuisen tulee ottaa vakavasti lapsen kertomus ja kokemukset kiusaamisesta ja luoda lapselle luottamusta siihen, että kiusaamiseen puututaan. (Haapsalo ym., 2020, s. 12–13.)

Kiusaajan ja kiusatun kohtaamisen lisäksi olisi tärkeää kohdata muu ryhmä. Kiusaamisesta tulisi keskustella yleisellä tasolla, mutta myös yksittäiset kiusaamistilanteet on hyvä käsitellä ryhmän kanssa, vaikka muut ryhmän jäsenet eivät olisikaan olleet osallisena kiusaamisessa. Kiusaamistilanteen käsitteleminen koko ryhmän kanssa vaatii varhaiskasvattajalta harkintakykyä, kiusaamistilanteen laadun ja lasten yksityisyyden osalta. Ryhmän kanssa olisi hyvä keskustella siitä, mitä kiusaaminen on ja miksi se tuntuu pahalta. Yksittäisiä kiusaamistilanteita käsitellessä on tärkeää nostaa esille, että kiusaamisesta on keskusteltu siihen osallisena olleiden lasten kanssa. Huomiota on tärkeä kiinnittää siihen, ettei ketään lapsista syyllistetä. Lapsille kannattaa korostaa, että kiusaamisesta tulee aina kertoa aikuisille. (Haapsalo ym., 2020, s. 13.)

5.2 Kiusaamisen seuraukset

Kiusaamisen seurauksena kiusatulle voi syntyä epämiellyttävää oloa tai fyysisiä vammoja. Kiusattu voi kokea pelkoa kiusaamistilanteiden toistuvuudesta, joka puolestaan vaikuttaa hänen kykynsä keskittyä muuhun toimintaan. Lapsen voi olla vaikea hakeutua leikkimään muiden lasten kanssa kiusaamisen pelon vuoksi. Varhaiskasvatuksessa tapahtuneen kiusaamisen seurauksena lapsi voi kokea päiväkotiin tulemisen vastenmielisenä. (Haapsalo ym., 2020, s. 11.)

Kiusaaminen vaikuttaa kiusaajan ja kiusatun lisäksi myös muuhun lapsiryhmään (Haapsalo ym., 2020, s. 11). Kiusaamistilanteissa muu ryhmä voi reagoida kiusaamiseen olemalla kiusaajan tai kiusatun puolella. Joskus ryhmän muut lapset saattavat hakeutua paikalle katsomaan kiusaamistilannetta, mutta eivät kuitenkaan kerro siitä aikuiselle ja näin ollen antavat hyväksynnän

tapahtumille. (Repo, 2015, s. 46.) Ulkopuolelta seuraavat lapset voivat kokea pelkoa kiusatuksi joutumisesta. Kiusaamiseen puuttumattomuus ja siitä kertomatta jättäminen voivat tuntua lapsesta keinoilta, joiden avulla välttää oma kiusatuksi joutuminen. (Korhonen, 2021b.)

Jos varhaiskasvatuksessa ilmenee kiusaamista, eikä aikuinen puutu siihen, lapset todennäköisesti jatkavat sitä. Lapset voivat määritellä kiusaamiseksi lähes millaisen tahansa toiminnan. Jos lapsi kokee, ettei aikuinen puutu kiusaamistilanteisiin, voi lapselle muodostua kynnys kertoa aikuisille vaikeista asioista. Näin ollen aikuisen on tärkeää keskustella niin lasten kuin toisten kasvattajien ja vanhempien kanssa siitä, mitä on kiusaaminen ja millainen toiminta voi tuntua toisesta kiusaamiselta. (Viinikka ym., 2017, s.22.)

Kiusattu lapsi voi tuntea itsensä arvottomaksi eikä hän välttämättä tiedä, miten toimia kiusatuksi joutuessaan. Jos aikuinen ei puutu kiusaamiseen, kiusaaminen voi jatkua varhaiskasvatuksesta kouluun. Useat koulukiusatut ovat kertoneet Mannerheimin lastensuojeluliiton Lasten ja nuorten puhelimesta kiusaamisen alkaneen jo varhaiskasvatuksessa. (Viinikka ym., 2017, s.22.) Jos lapsi kokee kiusaamista varhain, voi hänelle muodostua ajatus siitä, että kiusaaminen on tavallinen osa elämää. Kiusaaminen tai kiusaamisen kohteeksi joutuminen voi muodostua osaksi lapsen identiteettiä, jolloin siitä irti pääseminen voi olla haastavaa (Repo, 2015, s. 14–15.)

Copeland ym. (2013) ovat tutkineet lapsuudessa ja nuoruudessa tapahtuneen kiusaamisen vaikutuksia varhaiseen aikuisuuteen. Tutkimuksessa nousi esiin se, kuinka kiusaaminen sekä kiusatuksi tuleminen vaikuttavat psyykkisen oireilun riskiin, kuten masentuneisuuteen, ahdistuneisuuteen sekä itsetuhoisiin ajatuksiin. Kiusaaminen lapsuudessa lisäsi myös päihteiden riskikäyttöä sekä rikollisuutta aikuisuudessa. Oikea-aikaisella kiusaamiseen puuttumisella on suuria pitkän aikavälin seurauksia lapsen elämässä.

5.3 Menetelmiä kiusaamiseen puuttumiseen ja käsittelemiseen

Kiusaamistilanteisiin puututtaessa sekä niiden käsittelemisessä voidaan hyödyntää erilaisia menetelmiä ja välineitä. Menetelmiä hyödyntäessä, tulee huomioida lapsen kehitystaso. Menetelmien ja välineiden avulla kiusaamistilanteiden toistuvuutta on mahdollista ehkäistä. Tärkeää on ryhmän yhteenkuuluvuuden lisääminen ja ylläpitäminen. Ryhmän yhteenkuuluvuutta on mahdollista lisätä yhteisillä leikeillä, syntymäpäivien vietolla tai esimerkiksi ryhmän yhteisten sääntöjen luomisella ja niihin säännöllisesti palaamisella. (Viinikka ym., 2017, s. 18.)

Kiusaamiseen puuttumisen, käsittelemisen ja ennaltaehkäisyn näkökulmasta tunnetaitojen harjoittelu on tärkeää. Kun tunteiden tunnistamista ja sanoittamista harjoitellaan, on lasten helpompi tunnistaa niin omia kuin toisten tunteita. Harjoittelussa kuvakortit, draama tai lasten kanssa tunteista keskusteleminen ovat oivallisia keinoja. Kuvakorttien avulla voidaan harjoitella tunteiden nimeämistä ja keskustelemalla nostaa esiin sitä, että erilaisten tunteiden kokeminen on normaalia. Draamaa voidaan hyödyntää esimerkiksi nukketeatterin muodossa. (Ranta, 2021, s. 147.) Edellä mainittuja menetelmiä voidaan hyödyntää niin ennaltaehkäisevässä näkökulmassa kuin kiusaamistilannetta käsitellessä.

Lasten kanssa on mahdollista tehdä myös erilaisia harjoituksia, joiden avulla yhdessä pohditaan, millainen toisten kohtelevminen on soveliaista ja millainen taas ei. Kiva kaveri harjoituksessa keskustellaan siitä, miten kiva kaveri toimii ja millainen käytös on ystävällistä. Lapsille esitetään erilaisia kysymyksiä, joiden kautta teemaa pohditaan yhdessä. ”Millainen kiva kaveri mielestäsi on? Millaisia kivoja asioita voisimme sanoa toisillemme? Joskus kaverin kanssa voi olla myös eri mieltä. Mitä silloin voisi tehdä?” (Viinikka ym., 2017, s. 19.)

Leikillä on suuri merkitys lapsen oppimiselle ja hyvinvoinnille. Lapsilla tulee olla varhaiskasvatuksessa mahdollisuus leikkiä. Varhaiskasvattajien vastuulla on järjestää leikille aikaa. (Opetushallitus, 2022b, s. 33.) Vapaan leikin lisäksi varhaiskasvatuksessa voidaan toteuttaa ohjattua leikkiä, jonka kautta leikkiin

voidaan nostaa erilaisia teemoja, kuten kiusaamista. Aikuisen osallistuessa leikkiin, on hänen myös mahdollista havainnoida paremmin lasten välistä vuorovaikutusta ja puuttua siihen tarvittaessa. (Ranta, 2021, s. 130.) Ohjeistaessamme lasta toimimaan tietyllä tavalla, olisi hyvä välttää kieltoilmauksia. Aikuisen kieltäessä jonkin toiminnan tai tavan toimia lapsi ei välttämättä tiedä, millainen toiminta olisi sallittua, joten toivotun toiminnan sanoittaminen on tärkeää. (Ahonen, 2017, s. 164.) Lapsen toimiessa tilanteessa sopimattomalla tavalla, olisi tärkeää keskustella tavoista, joilla hän voisi seuraavalla kerralla toimia samankaltaisessa tilanteessa (Ahonen, 2017, s.236).

Leikin lomassa varhaiskasvattajan on mahdollista keskeyttää sopimaton toiminta esimerkiksi antamalla tilanteesta huomautus lapselle. Huomautuksia antaessa on kuitenkin tärkeää muistaa antaa positiivista palautetta lapsen toimiessa toivotulla tavalla, ettei lapsi palaa takaisin sopimattomaan toimintaan. Suullisten huomautusten antamisen lisäksi esimerkiksi liikennevalokorttien käyttäminen voi toimia huomautusten antamisen välineenä. Myös liikennevalokortteja käyttäessä tulisi vihreää valoa muistaa näyttää riittävän usein. (Ahonen, 2017, s. 232–233.)

Lapsen rikkoessa toisen lapsen leikin, on rikkoneen lapsen mahdollista hyvittää tapahtunut korjaamalla leikki. Hyvittämistä hyödyntäessä lapsen kanssa tulee ensin keskustella tapahtuneesta ja sen jälkeen ohjata lasta syylistämättä korjaamaan leikki. Oman sopimattoman toiminnan hyvittämisellä lapsi parhaimmillaan oppii, että omaa toimintaa voi katua ja samalla osoittaa uhrille välittämistä ja lohduttamista. Varhaiskasvattajan avulla lapsen on mahdollista harjoitella leikkitaitoja. Leikkitaitoja harjoittelemalla on mahdollista ehkäistä erimielisyyksiä leikin aikana. (Ahonen, 2017, s. 238–239.)

Kiusaamisen käsittelemisessä apuna voi hyödyntää erilaista aihepiiriä käsittelevää kirjallisuutta. Kirjastoista on saatavilla materiaalia, jotka käsittelevät kyseisiä teemoja lapselle ymmärrettävällä tavalla. Kirjoja voi lukea lapsille sellaisinaan tai niitä voi hyödyntää esimerkiksi draaman käsikirjoituksena. Piki seikkailee kirjassa nimeltä *Piki*, joka kertoo leikin ulkopuolelle jäämisestä sekä sen aiheuttamista tunteista (Kirkkopelto, 2016). Côté (2023) käsittelee kirjassaan

Ihan yksin hyvin yksinkertaistetusti riitaa, yksinäisyyttä ja yhdessä leikkimisen iloa. *Piki ja pöljä päivä* käsittelee leikkiin mukaan pääsemistä, riehaantumista sekä riitojen sopimista (Kirkkopelto, 2020). Kirja *Heko Kroko kiusaa* käsittelee kiusaamista ja tekojen hyvittämistä (Pöyhönen ym., 2021).

5.4 Seuraamukset

Sopimattomasta tavasta toimia lapsi voi saada seuraamuksen, jonka tulisi olla perusteltavissa ja vastata lapsen sosiaalis-emotionaalista kehitystä. Ennen kuin lapselle asetetaan toiminnastaan seuraamuksia, tulee lapsen olla tietoinen siitä, millaista käytöstä häneltä odotetaan. Jos lapsi ottaa lelun toisen kädestä, lapselle tulee ensin kertoa toiminnan olevan väärin. Jos lapselle on useamman kerran kerrottu kyseisen toiminnan olevan sopimatonta, mutta hän jatkaa sitä tästä huolimatta, seuraamus voi olla aiheellinen. Mikäli lapsi taas muuttaa toimintaansa huomautuksen jälkeen, tulee lasta muistaa kehua hyvästä tavasta toimia. (Ahonen, 2017, s. 231–232.) Seuraamuskeinoja valittaessa tulee niitä pohtia niin, että ne olisivat mahdollisimman vähän lasta nöyryyttäviä (Ahonen, 2017, s.240).

Lapsen käyttäytyessä aggressiivisesti tai muulla tavalla sopimattomasti toisia kohtaan, hän ei välttämättä osaa vielä säädellä tunteitaan ja käyttäytymistapaan. Tällaisessa tapauksessa, jossa lapsen sosiaalis-emotionaaliset taidot eivät ole vielä kehittyneet, lapsen rankaiseminen esimerkiksi asettamalla hänet jäähyenkille on turhaa. Lapsi ei opi säätelämään tunteitaan istuessaan yksin jäähyenkillä. Tilanne, jossa lapsi toimii muita kohtaan aggressiivisesti tai muuten sopimattomasti, tulee kuitenkin ratkaista. Aggressiivisesti tai muuten sopimattomasti käyttäytyvää lasta ei tule jättää yksin, vaan aikuisen tulee pysytellä hänen kanssaan. (Ahonen, 2017, s. 34–35.) Mikäli lapsen pois pääseminen jäähyenkiltä edellyttää lapsen rauhoittumista, eikä tapahtunutta käsitellä yhdessä, lapsi oppii tukahduttamaan tunteitaan sen sijaan, että käsitelisi niitä aikuisen kanssa (Ahonen, 2017, s. 230).

Lapsen siirtäminen pöytäpuuhiin, kuten piirtämään tai tekemään tehtäviä kiusaamistilanteen seurauksena ei ole otollinen seuraamuskeino. Mikäli pöytäpuuhia käytetään lapselle seuraamuksena, lapsi voi ehdollistaa pöytäpuuhat rangaistukseksi. (Ahonen, 2017, s. 230.) Näin ollen lapsen voi olla vaikea suhtautua pöytäpuuhiin mielekkäinä, vaikka niiden olisi tarkoitus olla positiivinen aktiviteetti.

Mikäli mikään aikaisemmista keinoista lapsen aggressiiviseen tai muuten sopimattomaan toimintaan puuttumisessa ei tehoa, viimeisenä vaihtoehtona on kiinnipitäminen. Lapsesta pidetään kiinni vain sellaisissa tilanteissa, joissa lapsen itsensä tai muiden ihmisten fyysinen turvallisuus vaarantuu. Kiinnipitotilanteen jälkeen, tulee se käsitellä yhdessä työtiimin, lapsen sekä lapsen huoltajien kanssa. (Ahonen, 2017, s. 36.)

5.5 Vanhempien kohtaaminen kiusaamistilanteissa

Varhaiskasvatuksessa lapselle pyritään takaamaan parasta mahdollista hoivaa, kasvatusta ja opetusta, ottaen hänen yksilölliset piirteensä huomioon. Jotta nämä tavoitteet on mahdollista saavuttaa, yhteistyö lapsen huoltajan kanssa on tärkeää. Tällöin sekä lapsen huoltaja että päiväkodin henkilöstö sitoutuvat tekemään parhaansa, jotta lapsen tarpeet ja toiveet saadaan toteutettua. Huoltajan ja varhaiskasvattajan yhteistyö on vuorovaikutteista, mutta vastuu yhteistyön toteutumisesta on varhaiskasvattajalla. (Opetushallitus, 2022b, s. 37.)

Huoltajan ja varhaiskasvattajan välisessä vuorovaikutuksessa molemmat osapuolet saavat arvokasta tietoa lapsen tavoista toimia, hänen vahvuuksistaan ja mahdollisista haasteista. Usein lapsen toimintatavat poikkeavat toisistaan eri ympäristöissä. (Viinikka ym. 2017, s. 31.) Huoltajan kertoessa lapsen mielenkiinnonkohteista ja tavoista toimia kotiloissa, voivat varhaiskasvattajat hyödyntää tätä toimintaa suunnitellessa. Myös varhaiskasvattajan jakamat huomiot lapsesta ovat arvokkaita huoltajan näkökulmasta. (Ranta, 2021, s.

42.) Vuorovaikutussuhdetta lapsen huoltajan kanssa on hyvä lähteä rakentamaan positiivisten asioiden kautta (Viinikka ym. 2017, s. 30).

Kun varhaiskasvattajan ja huoltajan välille on muodostunut hyvä ja luottamuksellinen vuorovaikutussuhde, on haastavimmatkin asiat helpompi ottaa käsitelyyn. Huoltajan on helpompi kohdata haastavampia aiheita omaan lapseen liittyen, jos varhaiskasvattajat ottavat aktiivisesti puheeksi pienetkin huolta herättävät asiat lapsen kehityksessä tai toiminnassa. Kun otetaan haasteita puheeksi, on hyvä muistaa tuoda ilmi myös asioita, joissa lapsi on kyseisenä päivänä onnistunut. (Ahonen, 2023, s. 288–289.)

Huoltajalle ei välttämättä ole olennaista raportoida joka päivä esimerkiksi lapsen käyttäytymisen haasteista, vaan huoltajan kanssa voi sopia, kuinka usein hän kaipaa tietoa asiasta (Ahonen, 2023, s. 290). Lapsella voi olla esimerkiksi tapana mennä sotkemaan muiden lasten leikkejä lähes päivittäin. Varhaiskasvattaja on keskustellut aiheesta lapsen huoltajan kanssa, joten hän on tietoinen asiasta. Sen sijaan, että varhaiskasvattaja kertoisi huoltajalle lähes päivittäin lapsen sotkeneen toisen lapsen leikit, hän voi kertoa huoltajalle onnistumisina niistä kerroista, kun leikkiminen muiden lasten kanssa on sujunut hyvin.

Lisäksi on tärkeää, ettei lapsi joudu toistuvasti kuulemaan huoltajan ja varhaiskasvattajan keskusteluja siitä, millaisessa tilanteessa ja miten hän on toiminut odotusten vastaisesti (Ahonen, 2023, s. 290). Lapsen kuullessa useita kertoja epäonnistuneensa tai kiusanneensa muita on vaarana, että hän omaksuu itselleen roolin epäonnistujana tai kiusaajana. Vaikka lapsen teko olisikin ollut tahallinen, hän ei välttämättä ole ymmärtänyt oman toimintansa seurauksia (Repo, 2015, s. 45).

Varhaiskasvatuksessa tapahtuvat kiusaamistilanteet tai muut ristiriitatilanteet selvitetään varhaiskasvattajan toimesta mahdollisimman pian tapahtuneen jälkeen. Tapahtumaa, jonka lapsi selvittänyt yhdessä varhaiskasvattajan ja muiden osallisten kanssa ei tarvitse käydä uudelleen läpi lapsen aikana (Ahonen, 2023, s. 290). Tapahtumaa ei näin ollen tarvitse myöskään selvittää uudelleen kotona, vaan tapahtuman läpikäynti varhaiskasvatuksessa on riittävää. Lapset

voivat kokea teoistaan syyllisyyttä ja häpeää. Jos yksittäistä tekoa käsitellään tarpeettoman monta kertaa, lapsi voi kokea liiallista syyllisyyden ja häpeän tunnetta, jotka voivat vaikuttaa epäsuotuisasti hänen käsitykseensä itsestään. (Juusola, 2021, s. 21.)

6 OPINNÄYTETYÖN JA OPPAAN TOTEUTUS

Opinnäytetyöprosessin alussa kartoitin mahdollista toimeksiantajaa opinnäytetyölle. Porin kristillinen päiväkotikoti Ankkuri kiinnostui opinnäytetyön toimeksi antamisesta ja ryhdyimme tekemään yhteistyötä. Päiväkotikoti Ankkurissa on kolme ryhmää, joista yhdessä tarjotaan esiopetusta ja kaksi muuta ryhmää on jaettu pienten ja isojen ryhmiksi (Pokri, n.d.). Opinnäytetyöprosessin alussa suunnitelmassa oli luoda tunnetaitoja käsittelevä materiaali, jonka avulla varhaiskasvatuksessa voidaan harjoitella tunteiden ilmaisua sekä käsittelemistä. Päiväkodin henkilöstöltä nousi kuitenkin toive kiusaamiseen puuttumiseen liittyvästä materiaalista, joka kohdentuisi varhaiskasvattajille. Ajatus kuulosti mielenkiintoiselta ja näin aiheen kautta mahdollisuuden kehittää omaa osaamista kiusaamisen vastaisessa työskentelyssä.

6.1 Opinnäytetyön teoriatausta

Opinnäytetyöprosessin aikana tutustuin kattavasti kiusaamista käsittelevään lähdemateriaaliin. Kirjallisuudessa termi kiusaaminen esiintyy useammin peruskoulua käyvien ja sitä vanhempien lasten ja nuorten parissa kuin varhaiskasvatuksessa. Kiusaamista ilmiönä ei ole tunnistettu vielä kovin pitkään varhaiskasvatusikäisten lasten parissa ja onkin totta, että pienten lasten välinen kiusaaminen ei usein ole yhtä tarkoituksellista. Kiusaamista on kuitenkin esiintynyt varhaiskasvatuksessa aina, vaikka ilmiötä ei ole tunnistettu. Varhaiskasvatuksessa kiusaamisen vastainen työ painottuu enemmän kiusaamisen ennaltaehkäisyyn. (Repo, 2015, s. 12–13.)

Kiusaamista käsittelevästä lähdemateriaalista oli havaittavissa ennaltaehkäisevän työn tärkeys. Kiusaamiseen puuttumista laajemmin käsittelevää lähdemateriaalia oli melko haastavaa löytää, etenkin, kun kohderyhmänä olivat pienet lapset. Opinnäytetyön teoriapohjan laatiminen vaati useisiin lähteisiin tutustumista sekä niiden sisältöjen soveltamista. Koska lähdemateriaali painottui pitkälti kiusaamiseen ennaltaehkäisyyn, oli aiheen rajauksessa puuttumiseen toisinaan haastavaa pitäytyä.

Tietoisuuden, toistuvuuden, ryhmäilmiön ja vallankäytön, eli kiusaamisen yleispiirteet täyttävä kiusaaminen on varhaiskasvatuksessa vielä melko harvinaista. Varhaiskasvatuksessa yleisempiä ovat riidat ja yksittäiset toista loukkaavat tilanteet. (Repo, 2015, s. 42.) Opinnäytetyön alkuperäinen aiheenrajaus kosketti ainoastaan pidempään jatkunutta kiusaamista. Lähdemateriaalista sekä varhaiskasvattajien kanssa käydyistä keskusteluista nousi esiin se, kuinka kiusaamistilanteet pienten lasten parissa ovat vielä yksittäisiä. Tämän vuoksi laajensin aiheajasta koskettamaan myös yksittäisiä kiusaamistilanteita, vaikka perinteinen kiusaamisen määritelmä ei tunnista tällaista käsitettä.

Opinnäytetyössä käsitellään toimeksiantajan toiveesta myös lapsen haastavaa käyttäytymistä, joka kohdistuu muihin lapsiin. Tekstin selkeydellisistä syistä opinnäytetyössä puhutaan kiusaamisesta, vaikka haastava käyttäytyminen ei sisällykään kiusaamisen määritelmään. Perinteisestä kiusaamisen määritelmästä poikkeamalla, opinnäytetyö vastaa paremmin toimeksiantajan tarpeisiin.

6.2 Oppaan toteutus

Toiminnallisen opinnäytetyön tuotoksena valmistuvan oppaan tarkoituksena on toimia välineenä, jonka avulla varhaiskasvattajat voivat kehittää omaa toimintaansa kiusaamiseen sekä muuhun haastavaan käyttäytymiseen puuttumisessa. Opas tulee olemaan helppolukuinen ja sisältämään vain olennaisimmat asiat puuttumisesta, jotta oppaan hyödyntäminen arjessa on mahdollista.

Oppaan helppolukuisuuden lisäämiseksi oppaassa käytetään lukijaa puhuttelevaa käskymuotoa. (Kara, n.d.)

Opas rakentuu opinnäytetyön ja siinä käytetyn lähdemateriaalin pohjalta, sisältäen viittauksia niihin. Viittausten avulla varhaiskasvattajan on halutessaan mahdollista syventää omaa osaamistaan entisestään. Koska puuttumisessa huomioitavat asiat on esitetty oppaassa hyvin pelkistetyksi, olisi jokaisen varhaiskasvattajan suositeltavaa tutustua myös opinnäytetyöhön kokonaisuutena. Oppaassa on selkeät väliotsikot sekä vaiheittaista toimintaa helpottava numerointi. Aihepiiriin liittyvillä kuvilla oppaan ulkoasusta saadaan miellyttävämpi. (Kara, n.d.) Opinnäytetyön suunnitteluvaiheessa ajatuksena oli toteuttaa kuvittaminen itse. Toteutusvaiheessa päädyin kuitenkin ajankäytöllisistä syistä käyttämään Canva sovelluksesta löytyviä rajoittamattomia kuvia (Canva, n.d.).

Martikainen (2019, s. 10–11) on koonnut käyttöohjeiden käytettävyyttä käsittelevän kirjallisuuden pohjalta listan käyttöohjeiden suunnitteluperiaatteista. Näitä periaatteita ovat muun muassa oikeinkirjoitus, yksinkertaisuus, sanavalintojen ja ulkoasun yhtenäisyys sekä joustavuus. Tärkeää on myös saada teksti vastaamaan tosielämän tarpeeseen, välttämällä liian abstraktia tekstiä sekä kohdentamalla sisältö käyttäjälle. Vaikka periaatteet ovat suunnattu käyttöohjeiden luomiseen, ovat ne sovellettavissa myös oppaan laatimiseen.

6.3 Valmis tuotos

Valmiin opinnäytetyön esittelin varhaiskasvatusyksikölle. Keskustelin esittelyn toteutustavasta päiväkodin johtajan kanssa. Yksinkertaisesti esittely oli järjestettävissä siten, että esittelen opinnäytetyön ja oppaan varhaiskasvatuksen opettajille. Jokaisesta ryhmästä oli paikalla varhaiskasvatuksen opettaja, joka välittää esittelyn sisällöt muille ryhmän varhaiskasvattajille.

Esittelytilaisuudessa kerroin opinnäytetyön sisällöistä ja siitä, miksi aihepiirit ovat valikoituneet mukaan opinnäytetyöhön. Esittelytilaisuudessa otin vielä

vastaan kommentteja ja korjausehdotuksia, joita ei kuitenkaan tullut. Esittelin oppaan ja kerroin, miten opas ja opinnäytetyö ovat sidoksissa toisiinsa. Esittelin myös esimerkkitilanteen, jonka selvittämisessä hyödynsin opasta.

6.4 Eettisyys ja luotettavuus

Opinnäytetyön lähdemateriaalina on käytetty luotettavia lähteitä ja niihin on viitattu asianmukaisesti. Opinnäytetyön teksti on kirjoitettu yleispäteväksi, kohdentamatta sen sisältöjä suoraa tiettyyn varhaiskasvatuksen yksikköön tai ryhmään. Opinnäytetyössä on tuotu esille se, että hyödynnetessä opinnäytetyötä tai sen tuotoksena syntynyttä opasta, tulee varhaiskasvattajan soveltaa niistä löytyvää tietoa kyseiseen tilanteeseen.

Opinnäytetyössä ei ole toteutettu tutkimusta, joka olisi edellyttänyt esimerkiksi henkilötietojen keräämistä. Olen keskustellut useampaan kertaan päiväkodin johtajan sekä varhaiskasvattajien kanssa heidän toiveistaan opinnäytetyön sisältöjä kohtaan. Keskusteluista olen kirjannut asioita muistiin nimettömästi ja pyrkinyt käsittelemään toivottuja aihepiirejä opinnäytetyössäni. Selvitin opinnäytetyö prosessin alussa, työskenteleekö varhaiskasvatusyksikössä muuta kuin suomen kieltä äidinkielenään puhuvia varhaiskasvattajia. Tällä hetkellä kaikki varhaiskasvattajat puhuvat äidinkielenään suomea, joten en nähnyt tarpeelliseksi toteuttaa opasta muulla kuin suomen kielellä.

7 POHDINTA

Kiusaamista käsittelevien lähteiden välillä oli havaittavissa eroja siinä, tunnistavatko lähteet pienten lasten parissa tapahtuvaa kiusaamista vai eivät. Lähdemateriaaliin tutustumisen ja aiheen pohtimisen seurauksena voi päätellä, että erot johtuvat mahdollisesti kiusaamisen erilaisista määritelmistä. Osa lähteistä määrittelee kiusaamisen sen perinteisen määritelmän mukaisesti, osan tarkastellessa kiusaamista laajemmalla perspektiivillä.

Varhaiskasvatusikäisten lasten pariin rajattu kiusaamisen tutkimus vaikuttaa olevan vielä melko tuoretta ja sen löytäminen melko haastavaa.

Aiheenrajaus kiusaamiseen ja yksittäisiin kiusaamistilanteisiin haastoi teoria-perustan luomisessa. Kiusaamisen määrittelemisen lisäksi tuli paneutua tekijöihin, jotka voivat aiheuttaa yksittäisiä tilanteita, joissa lapsi toimii sopimattomasti muita kohtaan. Tästä syystä opinnäytetyössä käsitellään laajasti erilaisia lapsen haastavan käyttäytymisen ilmenemisen muotoja sekä varhaiskasvattajan toimintaa näissä tilanteissa. Lapsen haastavaan käyttäytymiseen perehtyminen loi itselleni varmuutta toimia haastavissa varhaiskasvatustilanteissa.

Opinnäytetyötä tehdessäni kasvoin ammatillisesti varhaiskasvatuksen sosionomina. Oman esimerkin näyttämisen tärkeys niin vuorovaikutustilanteissa kuin tunteiden ilmaisussa korostui. Opin lähdemateriaalista paljon varhaiskasvatuksen toimintakulttuurista sekä siihen vaikuttavista tekijöistä. Osaamiseni niin kiusaamisen ennaltaehkäisyyn kuin puuttumisen näkökulmasta vahvistui. Vaikka opinnäytetyö kohdistui varhaiskasvatukseen, on siinä esitetyt keinot tarvittaessa sovellettavissa esimerkiksi peruskouluun, erityisesti sen alimmille luokille.

Useaan kertaan opinnäytetyöprosessin aikana korostui ennaltaehkäisyyn tärkeys sekä toisaalta varhaisen ja oikeanlaisen puuttumisen pitkän aikavälin seuraukset. Osa tekstissä mainituista kiusaamiseen puuttumisen ja kiusaamisen aiheen käsittelemisen keinoista ovat vahvasti sidoksissa myös kiusaamisen ennaltaehkäisyyn. Tämä havainnollistaa osaltaan aiheajauksen haasteellisuutta sekä kiusaamiseen puuttumisen laajuutta. Käytännössä olennaista ei kuitenkaan ole se, määritelläänkö keinot kiusaamisen ennaltaehkäisyssä vai puuttumisessa käytettäväksi vaan se, että kiusaamisen ja toisiin kohdistuvan haastavan käyttäytymisen ilmiöt pyritään poistamaan ja niiden jatkuvuutta ehkäisemään.

LÄHTEET

Ahonen, L. (2017). Haastavat kasvatustilanteet. Lämpimän vuorovaikutuksen käsikirja. PS-kustannus.

Ahonen, L. (2023). Tiimin voima varhaiskasvatuksessa. PS-kustannus.

Canva. (n.d.) Elementit. [Koti - Canva](#)

Copeland, E., Wolke, D., Angold, A. & Costello, J. (2013). Adult Psychiatric Outcomes of Bullying and Being Bullied by Peers in Childhood and Adolescence. JAMA Psychiatry, 70(4), 419-426. [Adult Psychiatric Outcomes of Bullying and Being Bullied by Peers in Childhood and Adolescence | Psychiatry and Behavioral Health | JAMA Psychiatry | JAMA Network](#)

Côté, G. (2023). Ihan yksin. Kvaliti.

Elo, S & Lamberg, K. (2018). Kiusaamisen ehkäisy sekä työrauhan edistäminen varhaiskasvatuksessa, esi- ja perusopetuksessa sekä toisella asteella. Loppuraportti. Opetus- ja kulttuuriministeriö. [Kiusaamisen ehkäisy sekä työrauhan edistäminen varhaiskasvatuksessa, esi- ja perusopetuksessa sekä toisella asteella. Loppuraportti \(valtioneuvosto.fi\)](#)

Haapsalo, T., Kauppila, E., Kirkkopelto, K., Nousiainen, K. & Repo, L. (2020). Meidän juttu! Kiusaamisen ehkäisy lasten vertaisryhmissä. Lasten Keskus.

Helgesen, M. (2017). Outside belonging: A study of bullying in a daycare institution. Journal of Nordic early childhood education research vol 14(11). [Microsoft Word - helgesen ferdig.docx \(uit.no\)](#)

Juusola, A. (2021). Jutellaanko? Miten käsitellä lapsen kanssa vaikeita asioita. Kirjapaja.

Kara, H., Laaksonen, M., Piehl, A., Raevaara, L., Räsänen, M., Tiililä, U., Viertiö, A. & Virtakangas, H. (n.d.). Hyvän virkakielen ohjeita. Ohjeita ohjeiden tekijöille. Kotimaisten kielten keskus. Haettu 7.6.2024 osoitteesta [Ohjeita ohjeiden tekijöille - Kielitoimiston ohjepankki](#)

Kirkkopelto, K. (2016). Piki. Lasten Keskus.

Kirkkopelto, K. (2020). Piki ja pöljä päivä. Lasten Keskus.

Kielitoimiston sanakirja. (n.d.). Sensitiivinen. Haettu 23.5.2024 osoitteesta [sensitiivinen - Kielitoimiston sanakirja](#)

Korhonen, L. (26.11.2021a). Pulassa lapsen kanssa. Lapsen aggressiivisuus ja väkivaltaisuus. Duodecim, Terveyskirjasto. [Lapsen aggressiivisuus ja väkivaltaisuus - Terveyskirjasto](#)

Korhonen, L. (26.11.2021b). Pulassa lapsen kanssa. Kiusaaminen. Duodecim, Terveyskirjasto. [Kiusaaminen - Terveyskirjasto](#)

Korhonen, L. (26.11.2021c). Pulassa lapsen kanssa. Levottomuus, vilkkaus ja ADHD. Duodecim, Terveyskirjasto. [Levottomuus, vilkkaus ja ADHD - Terveyskirjasto](#)

Mannerheimin Lastensuojeluliitto. (9.3.2023a). Kiusaamisen ehkäiseminen varhaiskasvatuksessa. Haettu 5.6.2024 osoitteesta [Kiusaamisen ehkäiseminen varhaiskasvatuksessa - Mannerheimin Lastensuojeluliitto \(mll.fi\)](#)

Mannerheimin Lastensuojeluliitto. (19.9.2023b). Kiusaaminen ja pienet lapset. Haettu 28.3.2024 osoitteesta [Kiusaaminen ja pienet lapset - Mannerheimin Lastensuojeluliitto \(mll.fi\)](#)

Mannerheimin Lastensuojeluliitto. (2.11.2023c). Lasten uhmaiät ovat yksilöllisiä. Haettu 3.6. osoitteesta [Lasten uhmaiät ovat yksilöllisiä - Mannerheimin Lastensuojeluliitto \(mll.fi\)](#)

Mannerheimin Lastensuojeluliitto. (29.11.2023d). Rajojen asettaminen lapselle. Haettu 27.5.2024 osoitteesta [Rajojen asettaminen lapselle - Mannerheimin Lastensuojeluliitto \(mll.fi\)](#)

MIELI ry. (2024). Vuorovaikutustaitoja voi oppia. Haettu 20.5.2024 osoitteesta [Vuorovaikutustaitoja voi oppia - MIELI ry](#)

Opetushallitus. (16.8.2022a). Kiusaamiseen puuttumisen keinot [video]. YouTube. [Kiusaamiseen puuttumisen keinot \(youtube.com\)](#)

Opetushallitus. (2022b). Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2022. [Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2022 \(oph.fi\)](#)

Pokri. (n.d.). Päiväkoti Ankkuri. Haettu 7.6.2024 osoitteesta [Tutustu päiväkotiimme \(pokri.fi\)](#)

Pöyhönen, J & Livingston, H. (2021). Heko Kroko kiusaa. Mäkelä.

Ranta, S. (2021). Kasvun juuret: miten tuen lapsen oppimista ja hyvinvointia? PS-kustannus.

Repo, L. (2015). Pienet lapset ja kiusaamisen ehkäisy (2., uudistettu painos). PS-kustannus.

Salmivalli, C., Lagerspetz, K., Björkqvist, K., Österman, K. & Kaukiainen, A. (1996). Bullying as a Group Process: Participant Roles and Their Relations to Social Status Within the Group. *Aggressive behavior* 22(1), s. 1-15

Sainio, T. (2020). Näin tuet lapsen itsesääätelyä: hyvinvoinnin pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa. PS-kustannus.

Soini, L., Minkkinen, A. & Saarimäki S. (2019). Tuusulan varhaiskasvatuksen kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelma. Tuusula. [Tuusulan VARHAISKASVATUKSEN kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelma](#)

Varhaiskasvatuslaki 540/2018. Haettu 20.5.2024 osoitteesta [Varhaiskasvatuslaki 540/2018 - Säädökset alkuperäisinä - FINLEX®](#)

Viinikka, A & Viljanen, M. (2017, teksti päivitetty 2023). Mielenlukutaitoa! Opas turvallisen päiväkotiryhmän rakentamiseen. Mannerheimin lastensuojeluliitto. [ml mielenlukutaitoa www-2023.pdf](#)

Vilka, H. (2021). Näin onnistut opinnäytetyössä. Ratkaisut tutkimuksen umpikujiin. PS-Kustannus. [Haun aloitussivu | SAMK-Finna](#)

LIITE 1: KIUUSAAMISEEN JA TOISIIN KOHDISTUVAAN HAASTAVAAN KÄYTTÄYTYMISEEN PUUTTUMINEN -OPAS VARHAISKASVATUKSEEN

Yleistä oppaasta

Tämän oppaan tarkoituksena on auttaa varhaiskasvattajia puuttumaan kiusaamiseen, lapsen haastavaan käyttäytymiseen sekä käsittelemään kiusaamistilanteita. Oikeanlaisella ja oikea-aikaisella kiusaamiseen puuttumisella on mahdollista ennaltaehkäistä tulevia kiusaamistilanteita sekä kiusaamisen jatkumista.

Opas pohjautuu opinnäytetyöhön sekä siinä käytettyyn lähdemateriaaliin. Oppaassa on viittauksia opinnäytetyöhön (sivunumerot) sekä lähdemateriaaliin, joiden avulla aiheista saa lisätietoa. Mikäli aiheet kiinnostavat enemmän, opinnäytetyön lopussa on lähdeluettelo, josta löytyvät kaikki opinnäytetyössä käytetyt lähteet.

Oppaan hyödyntäminen kiusaamistilanteisiin puuttumisessa sekä niiden käsittelemisessä edellyttää varhaiskasvattajalta lapsen tuntemista sekä oppaan soveltamista yksilöllisesti lapsen ja tilanteen edellyttämällä tavalla.

Kiusaaminen (Sivu 8)

(Repo, 2015, s. 38-50.)

Kiusaaminen on tarkoituksellista ja toistuvaa pahan mielen tuottamista toiselle. Kiusaaminen on ryhmäilmiö ja siihen vaikuttavat useat ympäristötekijät. Kiusaaminen voi olla fyysistä, psyykkistä tai sanallista. Kiusaamisessa esiintyy erilaisia rooleja; kiusaaja, uhri, kannustaja, apuri, puolustaja sekä hiljainen hyväksyjä.

Kiusaamiseen puututtaessa on huomioitava jokainen kiusaamiseen osallisena ollut lapsi ja kuunnella heidän kokemuksensa tapahtuneesta. Kiusaamista olisi hyvä käsitellä myös muun lapsiryhmän kanssa.

Lähtökohtia kiusaamiseen puuttumiseen (Sivu 10, 14-16)

Jokainen lapsi tulee kohdata yksilöllisesti
(Ahonen, 2017, s. 35; Ahonen, 2023, s. 167-169)

- Huomioi lapsen henkilökohtaiset vahvuudet ja haasteet.
- Näe lapsen haastavan käyttäytymisen takana vaikuttavat asiat.
- Ota lapsen kanssa rohkeasti puheeksi tapahtuneet asiat, sekä selvitä huolen herätessä, onko jotain tapahtunut.
- Lähesty lasta empaattisesti ja sensitiivisesti.

Lapsi harvemmin käyttäytyy sopimattomasti ainoastaan uhmataksaan aikuista. Yleensä kyse on siitä, ettei lapsi osaa vielä toimia toisella tavalla.

Lapsen vertaissuhteiden ja kaverisuhteiden tukeminen
(Opetushallitus, 2022, s. 33; Repo, 2015, s. 59)

- Pyri tukemaan jo olemassa olevia vertaissuhteita ja mahdollista uusien syntyminen.
- Puutu jokaiseen kielteiseen vuorovaikutustilanteeseen.
- Keskustele kiusaamisesta koko ryhmän kanssa, kuitenkin syylistämättä tai leimaamatta ketään.

Varhaiskasvattajan oma toiminta
(Ahonen, 2023, s. 167-169; Haapsalo ym., 2020, s. 48; Helgesen, 2017, s. 8)

- Auta lapsia tunteiden ilmaisemisessa ja pyri selvittämään lapsen toiminnan taustalla vaikuttavat tekijät.
- Havainnoi lapsiryhmän toimintaa ja puutu yksittäisiin epäasiallisiin sekä toista loukkaaviin tilanteisiin.
- Oman esimerkin näyttäminen tunteiden säätelyä vaativissa tilanteissa.
- Jos varhaiskasvattaja ei puutu kiusaamiseen, lapset todennäköisesti jatkavat sitä.

Lapsen huoltajan kohtaaminen (Sivu 31-32)
(Ahonen, 2023, s. 288–290; Repo, 2015, s. 45)

- Muista kertoa huoltajalle lapsen onnistumisista.
- Pyri keskustelemaan huoltajan kanssa lapsen haasteista ilman lapsen läsnäoloa, jotta lapsi ei omaksu roolia esimerkiksi epäonnistujana.
- Ota pienetkin asiat rohkeasti puheeksi, jolloin haastavampien teemojen esille nostaminen helpottuu.
- Keskustele huoltajan kanssa, kuinka usein hän haluaa tietoa lapsen mahdollisesta haastavasta käyttäytymisestä. Siitä ei välttämättä ole olennaista raportoida huoltajalle joka päivä.

Kiusaamistilanteen purkaminen (Sivu 11, 24-26)
(Ahonen, 2017, s. 36, 42, 62-63; Juusola, 2021, s. 21)

- Varhaiskasvatuksessa tapahtunutta kiusaamistilannetta ei ole tarpeen käsitellä enää uudestaan toisen aikuisen tai vanhempien toimesta.
- Ei leimata lasta kiusaajaksi tai kiusatuksi.
- Sanoitetaan lasten kokemia tunteita.
- Kerrotaan lapselle, ettei lapsen tekoa ei hyväksytä, mutta lapsi itse hyväksytään.
- Otetaan selvää jokaisen lapsen näkemyksestä, kuitenkin syyllistämättä ketään.
- Annetaan lapsen rauhoittua ennen kiusaamistilanteen läpikäyntiä.

Kiusaamiseen puuttuminen (Sivu 22-26, 31)

(Ahonen, 2017, s. 36, 42, 63, 236; Ranta, 2021, s. 70)

Kiusaamistilanteeseen vaikuttavat useat ympäristötekijät sekä osallisena olevat lapset. Jokainen kiusaamistilanne on ainutlaatuinen ja jokainen kiusaamistilanteessa osallisena oleva tarvitsee yksilöllistä kohtelua.

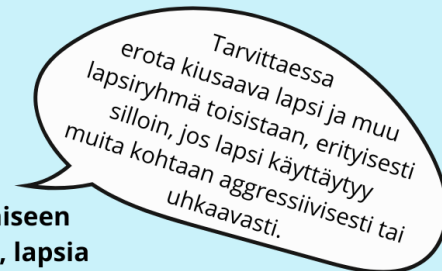
Ei ole olemassa yhtä oikeaa tapaa puuttua kiusaamiseen, eikä puuttumiselle ole mahdollista luoda runkoa, jota voisi hyödyntää ilman soveltamista. Seuraavalla sivulla esitetty kiusaamiseen puuttumisen runko on luotu opinnäytetyössä käytetyn lähdemateriaalin pohjalta.

Varhaiskasvattajan tulee soveltaa runkoa yksittäiseen kiusaamistilanteeseen ja pohtia, ovatko kaikki vaiheet kyseisessä tilanteessa tarpeellisia.

Kiusaamistilanteeseen puuttuminen

1. Keskeytä mahdollinen sopimaton ja toista loukkaava toiminta. Pyri rauhoittamaan lapsia ja ole tilanteessa läsnä siihen asti, että lapset ovat rauhoittuneet. Rauhoittumiseen voi auttaa aiheen vaihtaminen toiseen, lapsia kiinnostavaan aihealueeseen. Kun lapset ovat rauhoittuneet, aloitetaan tilanteen läpikäyminen.

2. Selvitä mitä on tapahtunut.

3. Kuuntele jokaisen tilanteessa osallisena olleen lapsen näkemys.

4. Sanoita lasten tunteita ja tarpeita, sekä toimi empaattisesti. Toimintaa ei tarvitse hyväksyä, vaikka toimiikin empaattisesti.

5. Älä anna liiallista huomiota lapsen ikävälle tai provosoivalle käytökselle.

6. Kerro lapsille, miten seuraavalla kerralla voisi toimia paremmin kiusaamisen ennaltaehkäisemiseksi.

7. Keskustelun jälkeen kiusanneen lapsen on tärkeää pyytää anteeksi ja tietää saaneensa anteeksi.

8. Ota tarvittaessa yhteyttä lapsen huoltajaan.

9. Tarvittaessa muiden ryhmien varhaiskasvattajien konsultointi.

10. Tarvittaessa ulkopuolisen tahon, kuten varhaiserityisopettajan konsultointi.

Kiusatun lapsen kohtaaminen (Sivu 23-27)

(Haapsalo ym., 2020, s. 12-13)

1. Kohtaa kiusatuksi joutunut lapsi empaattisesti ja sensitiivisesti. Korosta lapselle, ettei kiusaaminen ole hänen syynsä.
2. Kuuntele lapsen kokemus kiusaamistilanteesta.
3. Mikäli lapsi on altis kiusaamiselle, pyri vahvistamaan hänen asemaansa lapsiryhmässä.
4. Ole tarvittaessa yhteydessä kiusatuksi joutuneen lapsen huoltajaan.

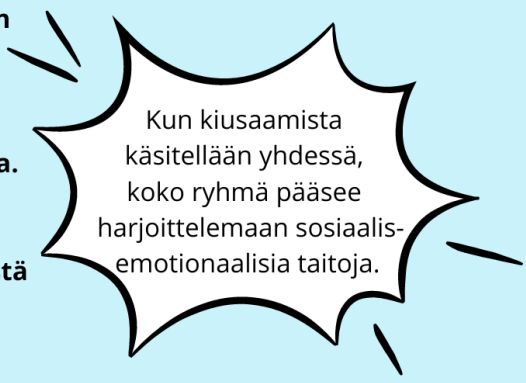
Kiusaamisen käsitteleminen lapsiryhmän kanssa (Sivu 24-26)

(Ahonen, 2017, s. 156, 163, 242; Haapsalo, 2020, s.11; Juusola, 2021, s. 19; Viinikka ym., 2017, s. 18, 22)

Tapahtunutta kiusaamistilannetta ja kiusaamista aiheena olisi hyvä käsitellä koko lapsiryhmän kanssa. Yhdessä voidaan keskustella siitä, mitä kiusaaminen on ja miksi se tuntuu ikävältä. Esille on hyvä nostaa kiusaamisen seurauksia, kuten pahaa oloa, surua, pelkoa, vammoja sekä yksinäisyyttä.

Yhdessä ryhmän kanssa voidaan luoda sääntöjä ja pohtia, miksi niitä tulisi noudattaa. Myös tekojen seurauksista on hyvä keskustella ryhmän kanssa.

Lapsille on hyvä korostaa, että kiusaamisesta ja muusta ikävästä toiminnasta tulee aina kertoa aikuiselle.

Kun kiusaamista käsitellään yhdessä, koko ryhmä pääsee harjoittelemaan sosiaalis-emotionaalisia taitoja.

Ryhmän kohtaaminen kiusaamistilanteessa

1. Kertaa lasten kanssa ryhmän sääntöjä ja rajoja.
2. Pyri vahvistamaan kiusaajan, kiusatun sekä koko ryhmän välisiä vertaissuhteita sekä positiivisia käytösmalleja.
3. Pohdi yhdessä lasten kanssa, millaisilla tavoilla kiusaamista voisi ehkäistä ja miten kiusaamistilanteissa voisi toimia toisin.
4. Keskustellessa tapahtuneesta kiusaamistilanteesta ryhmälle on tärkeää kertoa, että kiusaamistilanne on selvitetty osallisena olleiden lasten kanssa.

Menetelmiä kiusaamiseen puuttumisen sekä kiusaamisen käsittelemisen tueksi (Sivu 27-29)

(Ahonen, 2017, s. 232-239; Ranta, 2021, s. 147; Viinikka ym., 2017, s. 18-19)

Lapsen sopimattomaan käytökseen on mahdollista puuttua antamalla toiminnasta varoitus sanallisesti tai esimerkiksi liikennevalokortteja hyödyntämällä. Lapselle tulee kuitenkin muistaa antaa myös positiivista palautetta lapsen toimiessa aikuisen toivomalla tavalla.

Mikäli lapsi rikkoo toisen lapsen leikin, tulee rikkoneen lapsen pyytää toimintaansa anteeksi ja mahdollisesti korjata leikki takaisin alkuperäiseen muotoonsa. Rikkoneen lapsen tulee pyytää ja tietää saaneensa anteeksi.

Kiusaamisen teemaa käsitellessä apuna voi käyttää esimerkiksi kuvakortteja, videomateriaalia, yhteisiä leikkejä tai draamaa, kuten nukketeatteria.

Tunnetaitojen harjoittelu on myös tärkeää, jotta lapset oppivat tunnistamaan niin omia kuin toisten tunteita ja reagoimaan niihin.

Draaman ja tunnetaitojen harjoittelemisen apuna voi käyttää esimerkiksi erilaista kirjallisuutta. Seuraavana muutama esimerkki kiusaamista käsittelevistä lasten kirjoista. (Sivu 29)

- Riidat, yksinäisyys ja yhdessä leikkiminen: Côté, G. (2023). Ihan yksin. Kvaliti.
- Leikin ulkopuolelle jääminen: Kirkkopelto, K. (2016). Piki. Lasten Keskus.
- Leikkiin mukaan pääseminen, riehaantuminen sekä riitojen sopiminen: Kirkkopelto, K. (2020). Piki ja pöljä päivä. Lasten Keskus.
- Kiusaaminen ja tekojen hyvittäminen: Pöyhönen, J & Livingston, H. (2021). Heko Kroko kiusaa. Mäkelä.

Lasten kanssa on myös mahdollista tehdä erilaisia harjoituksia, joiden avulla voi pohtia esimerkiksi kiusaamisen seurauksia.

Mannerheimin lastensuojeluliiton oppaassa *Mielenlukutaitoa! Opas turvallisen päiväkotiryhmän rakentamiseen* sivulla 19 esitetään *Kiva kaveri* -leikki, jossa lasten kanssa pohditaan vastauksia erilaisiin kysymyksiin, kuten "Millainen on kiva kaveri? Millaisia kivoja asioita voisimme sanoa toisillemme?"

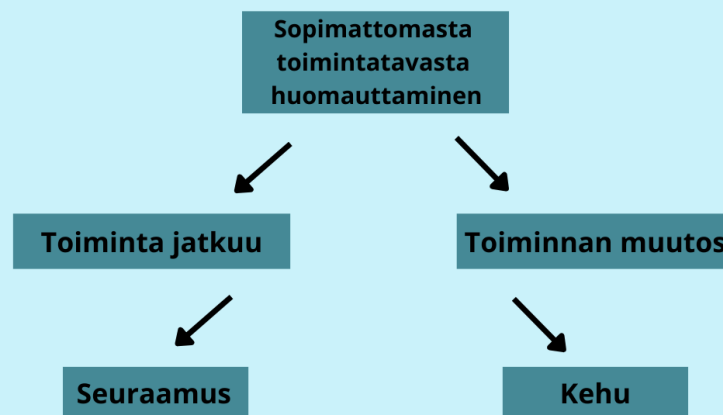
Seuraamukset (Sivu 30-31)

(Ahonen, 2017, s. 34-35, 230-232)

Joskus lapsen sopimattomasta tavasta toimia voi saada seuraamuksen. Seuraamuksen tulee olla perusteltavissa ja vastata lapsen kehitystasoa. Lapsen tulee olla tietoinen millaista toimintatapaa häneltä odotetaan. Jos lapsi tästä huolimatta toimii sopimattomalla tavalla, voi seuraamus olla aiheellinen.

Lapsen asettaminen jäähypenkille ei ole toimiva rangaistuskeino, sillä lapsi ei opi yksin istuessaan toimimaan hyväksyttävällä tavalla. Lapsi voidaan kuitenkin siirtää tilanteesta pois, mutta aikuisen tulee siirtyä lapsen mukana ja käydä lapsen kanssa keskustelua tapahtuneesta.

Myöskään pöytäpuuhien käyttäminen rangaistuskeinona ei ole otollista, sillä lapsi voi tällöin ehdollistaa mukavan tekemisen rangaistukseksi. Mikäli on ryhmän ja lapsen itsensä parhaaksi siirtyä rauhallisempiin puuhiin, tulee sinne siirtyminen esittää lapselle positiivisena aktiviteettina.

Lapsen haastava käyttäytyminen (Sivu 18)

(Ahonen, 2017, s. 28-53)

Aggressiivinen käyttäytyminen

Lapsen aggressiivinen käyttäytyminen tulisi pyrkiä lopettamaan mahdollisimman pian, erityisesti lapsen pyrkiessä satuttamaan toisia fyysisesti. Tarvittaessa aggressiivisesti käyttäytyvä lapsi ja muu lapsiryhmä on hyvä hajauttaa erilleen.

Aggressiivisesti käyttäytyvää lasta ei tule jättää yksin, vaan varhaiskasvattajan tulee pysyä lapsen kanssa ja auttaa lasta rauhoittumaan. Lapsen rauhoituttua hänen kanssaan tulee keskustella siitä, millaisia seurauksia aggressiivisella käyttäytymisellä on, kuitenkin syylistämättä lasta.

Uhmakas käyttäytyminen

Uhmakkaasti käyttäytyvän lapsen on haastavaa toimia annettujen sääntöjen ja ohjeiden mukaisesti. Uhmakkaasti käyttäytyvä lapsi ei hyödy aikuisen joustamattomuudesta, vaan ennemmin aikuisen joustavuudesta.

Lapsen käyttäytyessä uhmakkaasti aiheen vaihtaminen toiseen voi auttaa huomion siirtämisessä toisaalle ja näin laannuttaa uhmakkuutta. Ennakoiminen ja perusteleminen auttavat uhmakkaasti toimivaa lasta toimimaan tilanteissa joustavammin.

Levoton käyttäytyminen

Levottomasti käyttäytyvän lapsen voi olla haastavaa odottaa omaa vuoroaan tai istua paikallaan. Muut lapsiryhmän lapset voivat kokea levottomuuden häiritseväksi tai tahallisenä ärsyttämisenä.

Levottomuuteen apuna voidaan käyttää esimerkiksi kuulosuojaimia, pienryhmiä tai istumajärjestyksen muuttamista.

Vetäytyvä käyttäytyminen

Vetäytyvästi käyttäytyvä lapsi osoittaa haluttomuutta osallistua yhteiseen toimintaan tai leikkeihin. Tärkeää on selvittää johtuuko lapsen haluttomuus kiusaamisesta vai onko taustalla esimerkiksi ujoutta. Varhaiskasvattajan on tärkeää huomioida, että myös vetäytyvä lapsi saa aikuisten huomiota eikä jää toisten varjoon.

Tunteenpurkaukset

Tunteenpurkauksissa lapsi menettää hetkellisesti käyttäytymisensä hallinnan ja voi toimia toisia kohtaan esimerkiksi aggressiivisesti.

Tunteenpurkauksen aikana varhaiskasvattajan aidon rauhallinen ja empaattinen lähestymistapa auttavat lasta rauhoittumaan. Jos tunteenpurkaus sijoittuu usein tiettyyn tilanteeseen, kannattaa pohtia vaihtoehtoisia tapoja toimia kyseisessä tilanteessa.

Lähteet

Ahonen, L. (2017). Haastavat kasvatustilanteet. Lämpimän vuorovaikutuksen käsikirja. PS-kustannus.

Ahonen, L. (2023). Tiimin voima varhaiskasvatuksessa. PS-kustannus.

Haapsalo, T., Kauppila, E., Kirkkopelto, K., Nousiainen, K. & Repo, L. (2020). Meidän juttu! Kiusaamisen ehkäisy lasten vertaisryhmissä. Lasten Keskus.

Helgesen, M. (2017). Outside belonging: A study of bullying in a daycare institution. Journal of Nordic early childhood education research vol 14(11). Microsoft Word - helgesen_ferdig.docx (uit.no)

Juusola, A. (2021). Jutellaanko? Miten käsitellä lapsen kanssa vaikeita asioita. Kirjapaja.

Opetushallitus. (2022). Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2022. . Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2022 (oph.fi)

Ranta, S. (2021). Kasvun juuret: miten tuen lapsen oppimista ja hyvinvointia? PS-kustannus.

Repo, L. (2015). Pienet lapset ja kiusaamisen ehkäisy (2., uudistettu painos). PS-kustannus.

Viinikka, A & Viljanen, M. (2017, teksti päivitetty 2023). Mielenlukutaitoa! Opas turvallisen päiväkotiryhmän rakentamiseen. Mannerheimin lastensuojeluliitto. mll_mielenlukutaitoa_www-2023.pdf

Kuvat: Canva.com

